

**Univerzita Karlova v Praze
Filozofická fakulta
Katedra sociologie
sociologie**

Dita Zandl Eckhardtová

**Láska jako sociologický problém
(Investiční teorie lásky)**

**Vedoucí práce: doc. PhDr. Jiří Šubrt CSc.
Diplomová práce
2006**

**Děkuji z celého srdce svému milovanému manželovi Patrickovi
Zandlovi za podporu při psaní této práce a vedoucímu doc. PhDr.
Jiřímu Šubrtovi CSc. za jeho neocenitelné rady**

„Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala samostatně s využitím
uvedených pramenů a literatury.“

Dita Zandl FAL
.....

podpis

Poděkování a čestné prohlášení	02
Obsah	03
Láska jako periferní téma sociologie (Úvodem)	04
Kapitola I. Láska jako předmět vědeckého zkoumání	06
1) Láska z pohledu biologie	07
a) Chemie lásky	11
b) Sexualita jako součást vztahu	13
2) Láska z pohledu sociálních věd	16
a) Láska jako historicky podmíněný fenomén: Elias, Foucault	17
b) Typologie lásky: Fromm, Lasswellová a Lobsenz	20
c) Láska jako hra: Plzák	28
d) Láska jako směna: Becker	31
e) Další pohledy na lásku	33
Kapitola II. Konverzace a scénáře - investiční teorie lásky	40
1) Konkrétní příklad konverzace a scénáře – Martina a Jindřich	40
2) Vztah jako produkt scénářů a konverzace	46
3) Dynamika a krize z pohledu teorie ABC-X	49
4) Formulace investiční teorie lásky	52
Kapitola III. Dosavadní cesty zkoumání konverzace v interpersonálních vztazích	54
1) Konverzace z pohledu etnometodologie a psychologie	55
2) Neurolingvistické programování a analýza konverzace	58
a) Neurolingvistické programování	60
Perspektivy investiční teorie lásky (Závěrem)	65
English résumé	67
Použitá a citovaná literatura	68

Láska jako periferní téma sociologie (Úvodem)

Cílem této práce je na základě studia relevantní sociologické literatury pojednávající o lásce formulovat hypotézy, jak se partnerský vztah vyvíjí, na jakých základech vzniká a jak dochází k jeho případnému zániku.

V první obecné části shrneme dosavadní sociologické pohledy na lásku, partnerské vztahy, manželství a představíme různé kontexty, koncepce a otázky, které se v této oblasti objevují a ke kterým je nutno přihlížet. Budeme se zabývat různými přístupy k lásce a partnerským vztahům v sociálních i jiných vědách. Lásku studuje biologie, chemie i společenské vědy v mnoha různých paradigmatech. Ukážeme, že současný stav vědeckého bádání v oblasti lásky a milostných vztahů je velmi komplexní, existuje mnoho teorií i empirických dat. Budeme tedy nuceni přistoupit k určité redukci této komplexity a soustředíme se jen na jeden z rysů milostných vztahů.

V druhé části naší práci dokážeme, že partnerské vztahy nejsou nahodilé, že je možné najít obecné zákonitosti, kterými se řídí. Budeme předpokládat, že jednotliví partneři se k sobě více či méně "hodí", tuto vhodnost určují jejich demografické charakteristiky a scénáře. Tyto demografické charakteristiky se v případě lásky projevují jako určité typy lásky. Při určení jednotlivých typů lásky budeme vycházet z typologie Lasswellové a Lobsenze. Ti stanovili šest ideálních typů milostných vztahů a určili, jaké kombinace jsou vhodné a které nikoliv. Budeme tedy vycházet z toho, že už při vzniku vztahu má tento potenciál trvat (u kompatibilních stylů lásky), případně že je pravděpodobný jeho rozpad v kratší či delší době (u nekompatibilních stylů). Tuto vhodnost či kompatibilitu budeme chápat jako vyšší či menší vklad na pomyslné konto vztahu.

Při studiu dynamiky vztahu budeme vycházet z modelu rodinné krize McCubina a Pattersona. Partnerský vztah tak budeme považovat za sled

různých krizí, jejichž úspěšné řešení a především vnímání tohoto řešení, které vzniká v konverzaci, rozhoduje o postupné degradaci či naopak stabilizaci vztahu. Každou konverzaci si tak tedy můžeme představit jako transakci, na jejímž konci je buď zisk kladných žetonů či jejich ztráta. Formulujeme také investiční teorii lásky, která vychází z teorie směny, teorie rodinné krize ABC-X a typologie stylů lásky.

Ve třetí části se zaměříme na jeden z aspektů investiční teorie lásky, a to na studium konverzace jako faktoru, který ovlivňuje trvání vztahu. Budeme se zabývat možnými způsoby studia konverzace. Vzhledem k tomu, že krize (např. nevěra jednoho z partnerů) jsou téměř vždy předmětem rozhovoru a reakce na krizi je výsledkem této konverzace, budeme studovat právě rozhovory. Naznačíme, jakými rozličnými způsoby je možné konverzaci studovat, a zmíníme možné metodologické přístupy k analýze konverzace. Jako konkrétní příklad si uvedeme analýzu rozhovoru z pohledu neurolingvistického programování a naznačíme, jaké možné parametry můžeme u konverzace studovat.

Kapitola I. Láska jako předmět vědeckého zkoumání

Při studiu lásky musíme mít především na zřeteli, že jde o velmi široký a nejednoznačně vymezený pojem, který je studován z mnoha různých kontextů a v rámci několika vědních disciplín. Chápání lásky se liší také vzhledem ke kulturnímu a historickému kontextu. V této části shrneme dosavadní sociologické pohledy na lásku, partnerské vztahy, manželství a představíme různé kontexty, koncepce a otázky, které se v této oblasti objevují a ke kterým je nutno přihlížet. Budeme se zabývat různými přístupy k lásce a partnerským vztahům v sociálních i jiných vědách. Ukážeme, že současný stav vědeckého bádání v oblasti lásky a milostných vztahů je velmi komplexní, existuje mnoho teorií i empirických dat.

Jaké jsou možné pohledy na lásku? Vědou, která se zabývá láskou a jejími fyzickými projevy (sexualitou) jakožto tělesným projevem, který je ve své podstatě hormonální reakcí, je sociobiologie, biologie, biochemie, případně endokrinologie.

Poměrně mladý vědní obor sociobiologie studuje vlivy rozmnožování na sociální strukturu a vyvozuje, že vzhledem k odlišným strategiím mužů a žen při hledání sexuálního partnera vzniká situace „funkční polygamie“. Biochemie se zabývá hormonálním aspektem lásky a různým vlivem hormonů v rozdílných stádiích milostného vztahu.

Sociální vědy se láskou zabývají od svého vzniku, v rámci sociologie bylo formulováno několik různých teorií v rámci rozličných paradigmat. Lásku studují jednak z pohledu jejího vývoje historického, vztahu k manželství. Dále bylo vytvořeno několik typologií lásky, láska byla studována s využitím teorie her nebo teorie směny. Kromě těchto přístupů se k lásce vyjadřovaly i další směry sociologického bádání. Přesto ale neexistuje jednotná a ucelená sociologie lásky.

1) Láska z pohledu biologie

Sociobiologie, kterou můžeme studovat například v díle Červená Královna Matta Ridleyho, studuje romantickou lásku nebo sexuální žárlivost jako příklad univerzálních rysů, které nalezneme ve všech kulturách. „Touha po sexuální styku je nám vlastní, protože jsme ji zdědili od předků, kteří po něm rovněž toužili.“ (Ridley 1999: 108). Ridley v institucích lásky, manželství a sexuality spatřuje projev mechanismu červené královny (která znamená relativitu pokroku konkrétního jedince, genu či způsobu chování s ohledem na pokrok všeobecný). Sexuální rozmnožování je podle něj konkurenční výhodou, protože během něj dochází ke změnám genofondu a tedy lepšímu přizpůsobení lidstva na měnící se podmínky.

Sociobiologové se dále domnívají, že vzhledem k odlišnému postavení mužů a žen v reprodukčním procesu liší i taktiky a strategie navazování vztahu. Muž si chce zajistit co největší počet potomků, kteří ponесou jeho genetickou informaci, proto je pro něj z hlediska evolučního a také z pohledu Červené královny výhodné oplodnit co nejvíce žen. Žena naopak musí do každého dítěte investovat mnoho času i energie. Proto počet kultur, které tolerují promiskuitu nebo polygamii, je výrazně větší. (Wilson 1978). Sociobiologická teorie rovněž předpokládá, že muž by měl upřednostňovat vztahy s co nejplodnějšími mladými ženami, protože u nich existuje nejvyšší pravděpodobnost porodit mu děti. Žena by naopak měla upřednostňovat muže s vysokým sociálním statusem a řádným materiálním zabezpečením, aby děti měly co největší naději na přežití do dospělosti. Tyto pohlavní rozdíly ve výběru partnerů byly potvrzeny studií zahrnující 37 kultur (Buss, 1989). Citováno dle Lovasová 2005.

Americký sociolog Daniel Cere ve své zprávě pro Ústav pro americké hodnoty vysvětluje biologické zákonitosti spojené s rozmnožováním člověka s ohledem na sociální strukturu. „Muži a ženy mají radikálně odlišnou sexuální psychologii. Vrozené evoluční faktory přiměly ženy, aby oceňovaly a vybíraly si muže podle jejich schopnosti poskytnout potravu,

ochranu, bezpečnost a vysoký sociální statut pro ně i pro své děti. Ženy vyhledávají "dominantní muže". Signály vysokého postavení jako moc, peníze, inteligence, vzdělání, kvalifikace a schopnost mít děti jsou pro ženy důležité. Muži na druhé straně, jsou geneticky podmíněni tak, aby vyhledávali sexuální vztahy s ženami, které projevují schopnost mít děti, jako je zdraví, mládí a fyzická atraktivita." (Britské listy 4.3.2001)

Cere z výše uvedeného dále vyvozuje, že se namlouvací strategie obou pohlaví radikálně odlišují. „V tomto vysoce intenzivním světě namlouvání, plném konkurence, jsou zájmy mužů a žen v podstatě neslučitelné. Vznikají z nich radikálně odlišné strategie a protistrategie svádění. Ženy podvádějí v otázkách, kolik je jim let a jak jsou fyzicky atraktivní, muži podvádějí o tom, kolik mají finančních zdrojů, jaké mají kariérní vyhlídky a jak ochotni jsou angažovat se ve vztahu dlouhodobě. Ženy podvádějí a svádějí kosmeticky, muži podvádějí a svádějí prostřednictvím ritualizovaných projevů získávání majetku. Ženy se soustřeďují na to, jak se mají na schůzku obléknout, muži se soustřeďují na to, jak schůzku naplánovat a jak za ni zaplatit.“

Sociobiologie pak v Cereho pojetí předpovídá vznik "manželské šikmé plochy" - ženy se vdávají z pohledu sociální struktury směrem nahoru a muži směrem dolů. „Tím se dostávají do "manželské nevýhody" vysoce postavené ženy. Muži ve vysokém sociálním postavení mají k výběru obrovský rezervoár potenciálních partnerek, avšak vysoce postavené ženy, které si chtějí manželstvím sociálně polepšit, mají jen velmi omezený rezervoár mužů. Mužská tendence brát si ženy z nižší společenské kategorie dále znevýhodňuje ženy, které mají vysoké postavení. Feministky se často posmívají tomuto vzorci jako patriarchální strategii, jejímž cílem je podřítit ženy mužům. Muži sociálně potvrzují podřízenost žen tím, že si pro manželství vybírají mladší ženy z nižších společenských kategorií.“ (Britské listy, 4.3.2001 podle zprávy Daniela Cere pro Ústav pro americké hodnoty)

Někteří vědci jsou přesvědčeni, že sociobiologie poskytuje vědeckou podporu pro monogamní manželství. Avšak jestliže následujeme logiku

maximálního rozmnožovacího úspěchu až do samého konce, zjišťujeme, že jde o mužské mnohoženství, nikoliv o monogamii. Z obrazu sociálně-sexuálního pořádku, který vytvořila sociobiologie, nakonec vyplývá, že je to společnost, v níž mají úspěšní muži mnoho žen.

Sociobiologie také vysvětluje, že se sexuální chování liší podle statusu a sociální úrovně. Problematikou polygamie a jejího vztahu k sociálnímu postavení mužů se zabývá John Marshall Townsend (citován ve článku v Britských listech).

"Muži, kteří mají moc," přiznává Townsend, "většinou praktikují polygamii: legitimní polygamii tam, kde je to dovoleno, funkční polygamii tam, kde to dovoleno není." Townsend zaznamenává, že je polygamie akceptována v 83 procentech lidských společností. Uznává, že západní společnosti polygamii pevně zakázaly, ale argumentuje, že většina elitních mužů je ve společenské praxi, která je odlišná od deklarované právní monogamie, polygamní. Tato polygamie nabývá v západních společnostech, které právně neuznávají polygamii, například forem opakovaných manželství nebo nemanželských sexuálních vztahů. Tyto jsou součástí životního stylu vysoce postavených mužů. Townsend mluví o „funkční polygamii“ a toto chování označuje jako „agresivní a promiskuitní mužský prvek“.

„A dnešní mužské elity mají k dispozici zdroje, technologii a služby, které daleko přesahují nejdivočejší sny jejich předchůdců. Jsou schopni udržovat vztahy s celou řadou žen a významným způsobem investovat do svého potomstva. Je docela dobře možné, že se naše společnost už ocitla uprostřed nenápadného posunu k určité formě společensky přijatelného konkubinátu pro dominantní muže. Sociobiologie možná tento trend zrychlí tím, že ukáže, že je pojem polygamie zřejmě rozumným řešením určitých problematičtějších výstřelků psychologie dominantních mužů.“ (Britské listy, 4.3.2001 podle zprávy Daniela Cere pro Ústav pro americké hodnoty). To potvrzuje i výzkum představ mladých Čechů o manželství, konkrétně při výběru vlastností potencionálního životního partnera či partnerky. „Žena nese hlavní odpovědnost za výchovu dětí a v české

společnosti je mnohem více svázána s rodinným životem než muž. V mnoha případech je rodina hlavní sférou její seberealizace. S tím souvisí zjištění, že ženy přisuzovaly vyšší význam zejména těm vlastnostem životního partnera, které reflektují celkové materiální zajištění rodiny a její společenský status. ... Ženy také více než muži přikládaly vysokou důležitost ctižádostivosti, rozhodnosti, úspěšnosti v zaměstnání, a také vysokoškolskému zaměstnání. Muži naopak hodnotili u své partnerky jako důležitější hezký vzhled a pěkné vystupování: mezi tři nejdůležitější vlastnosti je vybralo 17 % mužů, ale jen 13 % žen." Tato tradiční diferenciaci při výběru partnera podle pohlaví znamená, že „Ženy ve svých očekáváních směřují spíše k zabezpečení materiálních potřeb rodiny, popř. k jisté společenské prestiži, muži více akcentují atributy fyzické atraktivity partnerky. Zdá se tedy, že představa muže jako živitele rodiny a reprezentanta rodinného sociálního statusu a ženy jako atraktivní a zájem vzbuzující bytosti vedle manžela (nevyjímaje ovšem povinnosti týkající se výchovy dětí) má mezi mladými lidmi většinu sympatií.“

(Fialová et al 2000: 102)

Sociobiologie tedy může vysvětlit řadu společenských jevů, jako je výběr partnera, polygamní chování apod. Další důležitý vědní obor, který poskytuje vědecké poznatky o lásce, je biochemie. „Poslední vědecké výzkumy prokazují, že čerstvě zamilovaní jedinci jsou náhle zaplaveni řadou biologicky aktivních látek, které mají charakter přírodních opiátů. Některé vznikají a působí přímo v mozku nebo se vyplavují do periferní krve, mohou však vznikat i na jiných místech těla, např. v pohlavních žlázách. Organismus na tento stav reaguje podobně jako na stres.“ (Lovasová 2005: 6).

a) Chemie lásky

Biologickou dimenzi lásky studuje biochemie, částečně také sexuologie. Láska je z biologického pohledu závislostí na fenylalaninu. Při první seznámení, pokud je vyvolán zájem o druhou osobu, proběhne komplexní chemická reakce, která vyvolá produkci hormonů: adrenalinu a fenylethylaminu, který má za následek vyvolání euforie a sexuálního vzrušení. Dále se uvolňují další psychoaktivní látky, které mají určitý účinek na psychiku. Hormon dopamin zlepšuje náladu, nonadrenalin se podílí na přenosu vzruchů do mozku. Zamilovaný člověk začíná být postupně na fenylethylaminu závislý. Fenylethylamin se vylučuje pokaždé, když jsme v přítomnosti objektu lásky, tedy milované osoby.

Vylučování fenylethylaminu se s postupem času snižuje a do zhruba dvou let po navázání vztahu jej nahrazuje hormon endorfin. Právě období dvou let je známé jako první vztahová krize, která bývá často ukončena rozchodem partnerů. Endorfiny, které jsou vylučovány v druhém stádiu vztahu, jsou svými účinky podobné opiátům: přinášejí pocit štěstí, pohody, míru a bezpečí. Toto stadium označované jako zralá láska je dlouhodobé a dominuje v něm právě „opiátový“ účinek endorfinů. Opiáty vyvolávají fyzickou závislost, která je mnohem trvanlivější. Čím déle tedy nějaký vztah trvá, tím větší nás čekají po jeho ukončení nebo přerušení - ať už dobrovolném či nedobrovolném - abstinenční příznaky.

Biologie, konkrétně endokrinologie, může vysvětlit některé statistické závislosti: "Láska je skutečně velice pevně zakotvena v evoluční historii člověka, v jeho biologii i biochemii (Jankowiak 1986). Byla zřejmě naprogramována do našich genů, protože pomáhala udržovat pospolu lidský pár po dobu nezbytnou pro výchovu potomků až do prvých známek jejich samostatné životaschopnosti. K naší škodě je toto zřejmé genově zakotvené období omezeno na pouhé asi čtyři roky. Toto "čtyřroční pokušení" se dosud zcela zřetelně projevuje na statistice rozvodů: ve většině z 62 kultur, které studovala H. Fisherová (Fischer 1992). Zjistila zcela jasný vrchol rozvodovosti ve čtvrtém roce po sňatku. Další dítě však

posunuje následný známý nový vrchol rozvodovosti na sedm roků po svatbě." (Stárka 2004)

Samotná stádia lásky jsou do určité míry ovlivněna hormonální aktivitou. „Skutečně také u většiny zamilovaných počáteční stadium excitace a euforie přechází do stadia, které se vyznačuje pocitem bezpečí, klidu a vyrovnanosti a které je ovládáno jiným typem hormonů. Převládá zřejmě vliv endorfinů, látek, které své působení uplatňují přes stejné receptory jako exogenní opiáty." (Stárka 2004)

Pokud ale stav zamilovanosti přejde do dalšího období, období soužití a symbiózy s partnerem, začne v našem mozku jeho přítomnost uvolňovat další druh chemikálií. Tentokrát jde o endorfin, což je látka příbuzná opiátům. Opiáty vyvolávají silnou fyzickou závislost. Čím déle tedy vztah trvá, tím větší abstinenční příznaky člověk zakouší po jeho ukončení. I tento fakt může být vysvětlením statistické závislosti, kdy s trváním manželství klesá riziko rozvodu.

Zatím není jasné, do jaké míry ovlivňují biochemické pochody v těle psychiku a chování člověka, zřejmé ale je, že určitý vliv mají. Díky biochemii jsme schopni určit krizová období v každém vztahu, tedy druhý rok, kdy se přestane vylučovat fenylethylamin, a čtyři roky, kdy přestává být vztah z genetického hlediska třeba. Pro potřeby naší práce budeme předpokládat, že hormonální aktivita má vliv zejména po první dva až tři roky vztahu (např Houston, 2002).

b) Sexualita jako součást vztahu

Sexuální pud je jedním ze základních lidských pudů. S ním související hormonální stavy můžeme chápat jako velmi silný energetizující prvek, který se týká (např. podle Freuda) nejhlubších vrstev psychického komplexu jedince. Může být také mocenským nástrojem v patologických vztazích a jako takový se stává nástrojem manipulace.

Sexualita se vzhledem ke své biologické podstatě může stát také první dimenzí, kde se projeví případný problém v partnerském soužití, které se sexuality netýkájí přímo. Podle některých výzkumů ale sexuální nesoulad stojí za rozpadem až poloviny párů. Toto vyplývá z reprezentativní sexuální studie, kterou pro časopis Cosmopolitan zpracoval německý Institut pro výzkum veřejného mínění Gewis a kterou cituje internetový deník www.bleskove.cz. Příčinou rozchodu bývá nejčastěji intimní nesoulad a neuspokojení. Přiznalo to 56 procent z 1073 respondentů (mužů a žen ve věku od dvaceti do padesáti let), kteří vážně uvažují o tom, že opustí partnera kvůli tomu, že nechce nic měnit na dosavadních, v podstatě už nudných sexuálních zvyklostech a odmítá jakékoli návrhy na jejich zpestření.

Naprostou nespokojenost s milostným životem vyjádřilo 31 procent respondentů, kteří mají pocit, že už o ně jejich druh definitivně ztratil zájem (21 procent žen, 26 procent mužů), nebo ho pouze předstírá (36 procent žen, 39 procent mužů). Jde ale o jeden z mnoha výzkumů, skutečnou souvislost mezi sexuálním životem a spokojeností v partnerském vztahu by bylo třeba studovat nejen statisticky, ale i longitudinálně a kvalitativně.

Sexualita se může stát také polem, kde se bojuje o moc, byť nevědomě. Tento další aspekt sexuální roviny soužití popisuje na základě svých terapeutických zkušeností Isabelle Nazare-Aga (Nazare-Aga 2003: 65-66): „Sexualita je základním prvkem vašeho partnerského vztahu,

pokud nežijete vedle sebe jako bratr a sestra. Při sbírání materiálu pro tuto knihu jsem se ptala obětí manipulátorů, jak se vyvíjel jejich partnerský sexuální život. Zjistila jsem, že tito jedinci trpěli nejen psychicky v citové oblasti, ale trpěli i po stránce sexuální. Převážná většina z nich se po této stránce nerozvinula. Ještě horší je, že systematicky manipulující osobnosti užívají sexualitu jako prostředek, aby si podrobily druhého, aby ho ponížily do stavu „předmětu“. Mezi ženami a muži s manipulativním chováním je však rozdíl, protože této „taktiky“ nepoužívají stejným způsobem.“

Žena manipulátorka trestá podle Nazare-Aga abstinencí. „U většiny dvojic je v sexualitě obsažena nevědomá hra o moc. Odrázejí se v ní partnerské problémy. Všeobecně vzato žena (nemusí být nutně manipulátorka) projevuje svou nespokojenost odmítáním pohlavního styku. Jestliže se jí nedostává toho, co si přeje (nejčastěji naslouchání, pochopení, respektu a něhy), neposkytuje zase ona to, co od ní očekává partner. Tedy to, co si *myslí*, že od ní nejvíc čeká, protože vychází ze zásady, že muž pohlavní styk *potřebuje*.“ Manipulující žena pak užívá sexuální abstinenci jako zbraň v rámci hry o moc. Manipulující muž zase myslí egoisticky jen na vlastní sexuální ukojení.

Je sexuální chování jakožto projev sexuálního pudu geneticky dané? Podle výzkumů Erica Berneho je do značné míry sociálně podmíněné a vzniká v raném dětství jako součást scénáře. Eric Berne (Berne 1997: 1999) předpokládá, že většina sexuálního chování je podmíněna sociálně a výchovou. „Sexuální potence, pud a síla každého člověka jsou do jisté míry dány dědičností a chemickými procesy v mozku, ale zdá se, že jsou dokonce ještě více ovlivněny scénářovými rozhodnutími z raného dětství a rodičovským programováním, které tato rozhodnutí způsobují. ... Výsledkem je, že cokoliv, co je nazýváno „sexem“, se stává nástrojem chování her.“

Láska je tedy z pohledu biologie a příbuzných věd stavem organismu,

který je charakterizován zvýšenou hladinou různých hormonů, zejména fenylethylaminu v prvních dvou letech vztahů a endorfinu v následujících letech. Sexuální pud, který patří k základním fyziologickým potřebám člověka, se může promítat do emocionální a psychické roviny vztahu. Předpokládá se, že hormonální děje ovlivňují psychiku člověka a tudíž i jeho vztahy, není zatím jasné, do jaké míry a jak přesně. Můžeme ale předpokládat, že biologická dimenze lásky (tedy sexualita) je do určité míry podmíněna geneticky (např. sexuální orientace) a do velké míry dána sociálně jako scénár vzniklý během dětství.

2) Láska z pohledu sociálních věd

Pro potřeby naší práci a stanovení teoretického rámce našeho dalšího uvažování se podívejme i na další pojetí lásky, kontext a koncepty, které jsou součástí sociologického a psychologického rozvažování o lásce. Láska je v nejširším pojetí vztah osoby k jiné osobě či věci (v našem textu výhradně mezi osobami), který se dynamicky vyvíjí vlivem různých vnitřních i vnějších vlivů. Tento cit je regulován společenskými pravidly, která jsou danou osobou internalizována nebo jsou společností vynucována na různých úrovních formálnosti.

Láska je pojem, který má různý význam v odlišných kulturách a historických epochách. Do určité míry souvisí s institucí manželství a tento vztah je studován právě z hlediska překrývání a postupného nahrazování manželství láskou, případně vznikem fenoménu romantické lásky. Podoby a jednotlivé typy lásky byly definovány už ve starém Řecku. Toto rozčlenění se pak dále objevuje v moderních psychologických nebo sociologických teoriích. My se zaměříme na typologii Fromma a Lasswellové a Lobsenze. Lásku chápe psycholog Plizák jako hru a popisuje ji s využitím terminologie teorie her. Ekonomická teorie inspirovala sociologie v koncepci sňatkového trhu, který se podobá trhu pracovních příležitostí. Sociolog Becker na ni aplikovat ekonomizující teorii směny a popisoval výběr partnera v pojmech teorie směny.

Dále zmíníme i další sociologické směry a teorie, které se k problematice lásky vyjadřují, často z rozličných úhlů pohledu.

a) Láska jako historicky podmíněný fenomén

Láska je pojem, který má různý význam v odlišných kulturách a historických epochách. Vzhledem k omezenému rozsahu této práce se nebudeme zabývat kulturními odlišnostmi v chápání milostných vztahů, ale soustředíme se jen na lásku z pohledu evropsko-americké civilizace a jejich kulturních zázemí.

Milostné vztahy mezi lidmi se vyvíjí v rámci historického vývoje, neboli slovy Norberta Eliase „civilizačního procesu“. Láska jakožto sociální instituce je regulována a usměrňována psanými i nepsanými společenskými konvencemi. Vztahy mezi muži a ženami prošly civilizačním procesem postupného zjemňování, vytvořily se kolem nich rituály, pravidla, očekávání a jde o velmi strukturovanou hru. Tento proces popisuje Norbert Elias ve svém díle O civilizačním procesu. Jeho základní tezi shrnuje Šubrt v Civilizační teorii Norberta Eliase (Šubrt XXX): „Civilizační proces nelze v žádném případě chápat jenom jako pouhé gradující zjemňování. Regulace chování je především výsledkem procesu modelování osobnosti, tedy psychogeneze. Pro tento proces je charakteristické neustálé zatlačování pudů a afektů v lidském chování.“ Tento tlak vykonává společnost nejdříve zvnějšku, potom se internalizuje a změní v sebepřinucení. „Vytváří se psychická struktura, která může být ve freudovské terminologii označena pojmem Nadjá a které se v běžné řeči říká např. svědomí. Je to struktura, která je jako určitý seberegulující aparát osvojována socializací.“ Láska se v průběhu historie mění z trvalého, doživotního závazku, který je vynucen okolím, až ke vztahu, který vznikl na základě volby a může být na základě volby také skončen. Další dimenze, ve kterých se láska v průběhu historie mění, jsou podle Velkého sociologického slovníku „od vztahu úplné vzájemné oddanosti k vztahu vzájemného respektu a osobnostní realizaci, od obětování se pro vztah k seberealizaci skrze vztah, od přísné libiduální zdrženlivosti k spontánní libiduální seberealizaci“.

Tento historický vývoj se kromě regulace sexuálního chování týká především vztahu lásky a manželství. Do doby, kdy manželství zajišťovalo přesun rodového majetku na potomky v rámci legitimního svazku, se milenecká láska s manželstvím vylučovala, nebo s ním nesouvisela. „Premoderní manželství bylo ekonomickým svazkem,“ přímo uvádí Možný (Možný 1999). Partnery pro manželství vybírali příbuzní, případně najatí dohazovači, sňatek mohl být často uzavřen už v dětství. „Teprve když v dědictví převáží podíl kulturního kapitálu a sociálního kapitálu, je sociálně legitimizován vzájemný výběr páru na základě lásky milenecká,“ podotýká Velký sociologický slovník.

„Během velké části historie západního světa se slavily zasnuby v tom okamžiku, kdy obě rodiny dokončily vyjednávání a konečně podepsaly, nechaly osvědčit a notářsky ověřit smlouvu o manželství (a možná nechali snoubence žít společně). Ceremonie uzavření manželství se odehrála, když peníze (nebo prsteny, které je symbolizovaly), přešly z ruky do ruky. Tato ceremonie se odehrávala – zejména ve společenských třídách, kde se jednalo o velké množství peněz – dlouhé roky pod dohledem notáře, ne kněze.“ (Graff 2004: 5)

V šedesátých letech minulého století se s vynálezem hormonální antikoncepce dále rozvolňuje vztah mezi mileneckou láskou a manželstvím, protože sexuální chování už neplní jen funkci prokreační, ale i rekreační.

Historický pohled na vztah lásky a manželství aplikuje také Michel Foucault. Ve svém díle analyzuje vztah dispositivů lásky a manželství. Sexuální vztahy mají podle jeho názoru v každé společnosti vyhrazené místo v dispozitivu manželství. V osmnáctém století se ale podle jeho názoru jeho důležitost snižuje, protože přestává být třeba pro politické i ekonomické procesy. Jeho význam je snížen zavedením dispozitivu sexuality, který je v přímém protikladu k dispozitivu manželství. „... sexuální vztahy mají v každé společnosti své vykázané místo v *dispozitivu manželského svazku*: systém manželství, fixace a rozvoje příbuzenských vztahů, přenos jmen a majetku. ... Moderní západní společnosti vynalezly

a zejména počínaje 18. stoletím zavedly nový dispozitiv, který ten předešlý překryl, a aniž by jej odstranil, přispěl k snížení jeho významu. Je to dispozitiv sexuality: napojuje se tak jako dispozitiv manželského svazku na sexuální partnery, ale zcela jiným způsobem. Oba tyto dispozitivy lze od začátku do konce postavit proti sobě. Dispozitiv manželského svazku je zkonstruován okolo systému pravidel, která definují dovolené a zakázané, předepsané a nepřípustné; dispozitiv sexuality funguje na základě dynamických, polymorfních a konjunkturálních technik moci.“ (Foucault 1999: 124-125)

Niklas Luhmann se zase zabývá fenoménem romantické lásky a jeho vznikem na příkladu francouzské a německé galantní literatury 18. a 19. století. Romantická láska a její socio-kulturní podmíněnost je předmětem častých studií (např. Denis de Rougemont: *Love in the Western World*).

Láska je tedy historicky a kulturně zakotvený fenomén, který souvisí a částečně se překrývá se sociální institucí manželství. V současné době v České republice lidé přistupují k manželství z hlediska emocionálního a praktického. „Praktické hledisko hodnotí manželství jako instituci, která poskytuje finanční jistotu a právní záruky majetkových vztahů a jejíž podstatnou úlohou je zabezpečit děti a zajistit jim zdárný vývoj (i když výhody manželství se tím zcela nevyčerpávají). Emocionální hledisko posuzuje manželství jako instituci, která naplňuje citové potřeby člověka.“ (Fialová et al 2000: 71)

b) Typologie lásky: Fromm, Lasswellová a Lobsenz

Láska je předmětem zkoumání sociálních věd od jejich vzniku v rámci antické filosofie. Již v antice se také objevují úvahy o vztahu manželství a lásky (viz Platón, Faidros). Podoby lásky ve starém Řecku byly definovány jak: éros (vášeň,) filíá (přátelství), storgé (oddanost, něha), agapé (oddanost, utrpení). Toto rozčlenění se pak dále objevuje v moderních psychologických nebo sociologických teoriích, kterými se budeme zabývat dále.

Sociologie ji chápe jako "specificky lidský způsob prožívání pozitivního vztahu vysoké intenzity, zacílený na nějaký konkrétní či abstraktní objekt" (Veký sociologický slovník: heslo láska), zejména pak vztahy mezi lidmi, nejčastěji opačného pohlaví. My si pro potřeby této práce vybíráme lásku z pohledu současného a takovou, jak ji chápe euro-americká kultura. Vzhledem k těmto dvěma skutečnostem je zřejmé, že společenské vědy formulovaly mnoho teorií a typologií lásky, které se mohou vzájemně vylučovat nebo doplňovat.

Jednou z nejcitovanějších je typologie Ericha Fromma (Fromm 2006: 49-65), který rozlišuje lásku podle jejího objektu na lásku bratrskou, mateřskou, erotickou, sebelásku a lásku k bohu. Lásku erotickou, kterou se budeme zabývat my, je v jeho pojetí „touha po úplném splynutí, po spojení s druhým člověkem. Je svou povahou exkluzivní, a nikoliv univerzální; je to snad nejklamnější forma lásky vůbec.“ Fromm dále uvádí, které pojmy jsou s erotickou láskou směřovány: jde o zážitek zamilování se, který chápe jako prožitek náhlé intimity. Ve své analýze se zabývá rolí pohlavního pudu a uvádí, že „pohlavní přitažlivost vyvolává na okamžik iluzi spojení, ale bez lásky vede takové „spojení“ k tomu, že si dva cizí lidé zůstanou stejně vzdáleni, jako byli předtím. (Fromm 2006: 57)“. Erotická láska je pro něj individuální přitažlivostí mezi jedinečnými bytostmi, nebo aktem vůle a rozhodnutí, při kterém nezáleží na objektu.

Jednotlivé typy erotické lásky, tedy různé typy milostných vztahů mezi osobami opačného nebo stejného pohlaví, rozčlenili Lasswellová a

Lobsenz (Lasswell, Lobsenz 1981: 67-85) na přátelskou, logickou, hráčskou, romantickou, nesobeckou a vlastnickou. Tyto typy lásky jsou weberovskými ideálními typy, v realitě je najdeme často v kombinaci, např. přátelská láska s prvky romantické, případně kombinaci tří, čtyř i všech možných stylů.

Prvním typem lásky, který na základě své terapeutické praxe a s v využitím dotazníku, který sestrojili pro identifikaci jednotlivých milostných stylů, je láska ve stylu nejlepších přátel. Jaký je styl lásky nejlepšího přítele? „Nejlepší přátelé – příjemná intimnost, která se vyvíjí z blízkých vztahů a shodnosti zájmů během dlouhé doby. Pro osobu, u které tento styl převažuje, láska vzniká v rámci kamarádství, v kontaktu, vzájemném sdílení a závislosti, postupném sebeodhalování.“ (Lasswell, Lobsenz 1981: 68)

Tento typ milenců většinou řeší spory racionálně a přátelsky. „Pro přátelského milence není hádka důvodem k obavám, že je láska pryč.“ Tento typ lásky se většinou vyvíjí v emocionálním bezpečí původní rodiny, která je velmi blízká a poskytuje emocionální oporu. V mnohém se tento vztah podobá vztahu mezi sourozenci. Sexuální aspekt vztahu a erotická blízkost pro ně nehraje hlavní roli, je pouze jedním z mnoha aspektů vztahu. Je dokonce i možné, že si partneri tolerují mimomanželské vztahy.

„Míra rozvodovosti je u partnerů typu nejlepší přátelé velmi nízká.“ (Lasswell, Lobsenz 1981: 69). Stejně tak nevěra, která v těchto typech vztahů může existovat, jen zřídka vede k jeho rozpadu.

Hráči považují emocionální vztahy za soutěž, kterou chtějí vyhrát. Jako první tento typ vztahu popsal Ovidius v díle Umění milovat, kde použil spojení amor ludens – hravá láska. „Cílem hry je si přátelsky hrát na lásku, u druhého podněcovat intimitu, ale zároveň si jej držet od těla. Motto tohoto stylu lásky může být: Nejde o to, zda vyhraje nebo prohraje, ale jak hraje.“ (Lasswell, Lobsenz 1981: 70)

Pro hráče je sexuální aspekt vztahu jen jednou z mnoha tváří milostné hry a sexuální akt může být brán jako výhra, kdy je ale důležitější samotné svádění (Lasswell, Lobsenz 1981: 111).

Hráč potřebuje držet svůj protějšek vždy v nejistotě a v nerovnováze a chce docílit toho, aby si druhý nebyl hráčovými city nikdy jistý. Proto je běžné, že hráč mívá více partnerů a případně i v během dlouhodobějšího vztahu udržuje další milostné či jen sexuální vztahy. Řečeno jazykem teorie směny: „žena může záměrně zkoušet, kolik může dostat z muže, když mu na oplátku slíbí co nejméně. Muž může zkoušet, kolik získá od ženy, když je emocionální investice z jeho strany co nejmenší. (Lasswell, Lobsenz 1981: 71) Milostný vztah tak představuje sociální směnu, jak ji chápe Caspar Homans v podání Jana Kellera: „Podle Homanse je otevřeným tajemstvím sociální směny umění dát druhým to, co má pro ně větší hodnotu, než kolik činí mé vlastní náklady, a oplátkou od nich získat to, co má pro mne větší hodnotu, než kolik činí náklady jejich.“ (Keller 1992: 99)

Důležitý není jen výsledek, ale i průběh samotné interakce: „Zábava zřejmě pramení z faktu, že jsme hru hráli jako experti i z toho, že jsme ji nakonec vyhráli.“ Často se i stává, že partner, který spadá do typu hráčské lásky, se chová ohleduplně ke svému partnerovi a např. jej opustí dříve, než se tento na něj citově příliš uváže. (Lasswell, Lobsenz 1981: 71) Toto tvrzení je velmi důležité, protože znamená, že samotný průběh interakce je stejně důležitý, ne-li podstatnější, než výsledek. Tento poznatek pak ještě připomeneme při studiu krizí a jejich vlivu na vztah.

Tento typ lásky ale často netrvá věčně a je nahrazen jiným, případně je potřeba vyhrát přesunuta do jiných oblastí života, zejména práce. „Láska jako hra může být devastující (především v manželství), pokud oba partneři nemají tento styl a nedoplňují se ve hře. Většina těch, kdo patří do této skupiny, pochopí, že je tento přístup třeba nahradit jiným, protože láska jako hra je příliš emocionálně zničující. Ostatní, kteří se tohoto přístupu nemohou snadno zbavit, často přesunou svou potřebu výzvy a různosti z oblasti lásky do oblasti práce.“ (Lasswell, Lobsenz 1981: 71-2)

Logický způsob lásky nazývají Lasswel a Lobsenz láskou s nákupním seznamem, lidé tohoto typu hledají partnera především racionálně, city

pak případně vzniknou až druhotně. „Logičtí milenci jsou vcelku realističtí. Většinou přesně vědí, jaký typ partnera chtějí nebo potřebují a jsou ochotni čekat na osobu, která co nejlépe splní většinu (ale ne nezbytně všechny) jejich požadavků. ... Logičtí milenci zkrátka praktikují teorii férové výměny. Vyhodnotí svou cenu „na trhu“ a hledají co nejlepší „obchod“ v milostných vztazích. V určitém pohledu je logická láska novodobou verzí tradičních domlouvání svateb, které byly běžné v minulosti. (Dnešní seznamky, které pracují s počítačovým vyhodnocením partnerů, často uspokojují tento praktický přístup.)“ (Lasswell, Lobsenz 1981: 72)

Logický milenec také hledá rovnováhu zisku, jak o ní mluví teorie směny. „Pragmatictí milenci jsou zamilováni do té doby, kdy svůj vztah chápou jako férovou výměnu. Pokud se věci vyvinou jinak, než to původně vypadalo, nebo pokud to vypadá, že se partner výrazně změní, logický milenec podnikne dva následné kroky. Nejdříve se snaží svému partnerovi pomoci naplnit jeho nebo její původní potenciál. ... Pokud se tato snaha neseťká s úspěchem, logický styl lásky mu diktuje vztah ukončit.“ (Lasswell, Lobsenz 1981: 73)

Logický milenec dokáže kontrolovat své sexuální touhy a erotické uspokojení či neuspokojení zahrnuje do celkového přínosu vztahu. Typickým výrokiem může být například: „Rád bych se s ní miloval častěji, ale ona je dobrá matka a na tom přece záleží.“ (Lasswell, Lobsenz 1981: 114)

Vlastnický milenecký styl je zřejmě nejvíce problematický a svého nositele naplňuje nejméně. Pohybuje se mezi nadšením a beznadějí, mění se od naprostého odevzdání do intenzivní žárlivosti nebo až k nenávisti. Chce zároveň vlastnit druhého bezvýhradně a být takto vlastněn. Stejně jako hráčský typ milence i vlastnický milenec je, nebo se pokouší být, manipulativní. Vlastnický milostný styl může být považován za negativní, ale jeho nositelé mohou být – z psychologického pohledu – normální. „Nicméně jsme zjistili, že mnoho adjustovaných a emocionálně zdravých mužů a žen do určité míry praktikují tento styl lásky. Jsou naruživi ve

všem, co dělají, a láska není výjimkou. Dávají přednost intenzivnímu sdílení, ale nevdají jim dočasné odloučení. Žárlost je podle nich přirozenou součástí lásky a zamilovanosti, a mohou dokonce prohlašovat, že kdo občas nežárí, není skutečně zamilovaný." (Lasswell, Lobsenz 1981: 77)

Vlastnický milenec je z hlediska sexuálního často ambivalentní: sex je pro něj důležitý, ale zároveň si v tomto ohledu příliš nevěří, což se pak projevuje v touze po kontrole partnerových emocí. (Lasswell, Lobsenz 1981: 116-117)

Romantická láska se nevztahuje pouze k druhé osobě, ale paradoxně také (a někdy především) k samotnému milenci. Představa o ideálním partnerovi je často utvořena už předem a je poměrně přesná. „Typický romantický milenec hledá úplný emocionální se svým partnerem. Navíc očekává, že mu poskytne řadu emocionálních vrcholů. Vášeň tohoto milostného stylu je často sycena silným pocitem fyzické přitažlivosti.“ (Lasswell, Lobsenz 1981: 78) Důležité také je, že tento pocit sounáležitosti a osudovosti, který v partnerech vzniká, velmi často překonává i denní problémy a krize, které nutně vyvstávají v soužití dvou lidí.

Sexuální stránka vztahu je pro romantického milence neoddelitelná. Na začátku jeho vztahu bývá často fyzická atraktivita, která vede k sexuálnímu sblížení a to dále posiluje romantickou lásku (Lasswell, Lobsenz 1981: 119)

Nesobecká láska je charakteristická tím, že spíše dává než přijímá. Nesobecký milenec se stará o dobro druhé více než o své, často na svůj úkor. „Skutečně nesobecký milenec podporuje a nestěžuje se, je ochotný nekonečné tolerance vzhledem k partnerovi, i když mu ublíží nebo jej poškodí, je ochoten na něj nekonečně dlouho čekat. Láska končí až momentě, kdy si nesobecký partner myslí, že již nedokáže vyplnit potřeby svého partnera.“ (Lasswell, Lobsenz 1981: 81) Tento typ lásky nazývali v antickém Řecku „agapé“, láska, která neočekává nic nazpět. V moderní civilizaci je určitý stupeň nesobecké lásky přítomen v každém manželství

nebo dlouhodobém vztahu, protože má za následek pocity zadostiučinění a uznání. Erotická stránka vztahu je pro tento typ nedůležitá a v otázkách sexuálního sblížení chce jen naplňovat potřeby partnera.

Tyto styly lásky jsou jen ideálními typy a vyskytují se především v kombinacích. Jsou také genderově podmíněné: „Výzkumy velmi silně naznačují, že gender a styl lásky jsou svázány. Ženy výrazně spíše budou logické, vlastnické nebo nejlepší přátelé; muži skórují výrazněji v typech hráč a romantik.“ (Lasswell, Lobsenz 1981: 83) Ženy vzhledem ke své biologickému podmínění častěji vyhledávají svého partnera a otce dětí racionálně, muži daleko častěji hledají partnerku, kterou milují. Tyto genderové rozdíly se ale začínají smazávat s ekonomickým osamostatněním žen, které stále častěji užívají styl hráčské lásky. (Lasswell, Lobsenz 1981: 84)

Při kombinování stylů lásky si můžeme všimnout zejména faktu, že se styly lásky mění v průběhu vývoje jedince. Dále existuje patnáct možných kombinací šesti čistých stylů. Ty lze seřadit podle jejich stability na stabilní (nejlepší přítel a nesobecký, nejlepší přítel a logický, nejlepší přítel a hráč, hráč a logický).

Méně stabilní a inherentně rozporuplný jsou: nejlepší přítel a romantický. Vztah závislosti, který má rysy patologie, pak vznik z kombinace nejlepší přítel a vlastnický. Romantický a vlastnický styl lásky má většinou za následek tragédii ve stylu Othello a Desdemona. Kombinace romantického a hráčského způsobu lásky často znamená dynamický vztah, ve kterém se střídá vřelost a chladnost, případně pak paralelní vztahy. Stejně tak logická a nesobecká láska představuje velmi delikátní balanci, protože znamená dávat, ale pečlivě vybranému partnerovi.

Kombinace romantického a nesobeckého stylu je většinou považována za skutečnou lásku, přestože její představitelné často hrají roli oběti a hledají si takového partnera, kterého mohou zachránit. Pokud se jim to ale povede, láska končí a oni hledají dalšího alkoholika nebo jiného závislého. Tento typ milostného stylu bývá velmi často obsahem

scénářů (např. scénář alkoholika) (Lasswell, Lobsenz 1981: 85-98).

Nekompatibilní jsou styly romantické a logické lásky. „Jsou často zmatení, protože se snaží pochopit svou emocionální náklonnost k někomu, o kom vědí, že se k nim z logického hlediska nehodí. Na rozdíl od ostatních stylů lásky romantický a logický styl budou spíše spolu bojovat než že by se spojily.“ (Lasswell, Lobsenz 1981: 99) Pro většinu lidí je tento styl lásky zdrojem konfliktů a zmatků ohledně toho, co by měli cítit a co cítí.

Stejně tak hráčská a vlastnická láska nejsou příliš šťastnou kombinací. „Muž nebo žena s tímto style může být chycen/a v pasti mezi přáním hráče vztah ukončit a přáním vlastnického partnera se jej držet.“ (Lasswell, Lobsenz 1981: 101)

Nepravděpodobné kombinace jsou následující: hráčská a nesobecká, logická a vlastnická, nesobecká a vlastnická.

Jednotlivé styly nebo kombinace se pak k sobě hodí, či nehodí, jsou či nejsou kompatibilní. Dva hlavní přístupy k výběru partnera jsou, že si lidé hledají někoho, kdo se jim podobá, nebo někoho, kdo je doplňuje. „Dva lidé, jejichž styly lásky jsou podobné, se mohou navzájem podporovat, protože mohou empaticky sdílet svoje pocity. Protože máme tendenci milovat tak, jak chceme být milováni, tato vzájemnost posiluje vztah. A pár, jehož styly lásky *nejsou* stejné, ale splývají v emocionálně význačném způsobu, mohou mít také hodnotný vztah. Klíčovým faktorem není, jestli jsou styly podobné nebo různé, ale zda jsou navzájem kompatibilní.“ (Lasswell, Lobsenz 1981: 131)

Nejlepší kombinací je zřejmě partnerství dvou nejlepších přátel, případně v kombinaci s romantickým, logickým a nesobeckým stylem. Partnerství dvou partnerů s logickým stylem je také poměrně stabilní a je velmi úspěšné u párů s dvěma kariérami.

Vztah dvou hráčů může být trvalý, pokud žijí v otevřeném manželství a tolerují si mimomanželské vztahy.

Nekompatibilní styly jsou následující: logický a romantický, romantický a nejlepší přítel, romantický a romantický (jako kupříkladu

Romeo a Julie), romantický a hráč (s určitými možnostmi souladu), vlastnický styl a jakýkoliv jiný s výjimkou nesobeckého. Dva vlastnické typy jsou jedním dlouhotrvajícím melodramatem (Lasswell, Lobsenz 1981: 133-153).

Typologie, kterou tito autoři vytvořili, je empiricky ověřena a může nám poskytnout základ k dalšímu studiu scénářů týkajících se milostných vztahů.

c) Láska jako hra: Plzák

Lásku chápe psycholog Plzák jako hru (Plzák 2003). Láska se podle něj vyvíjí (v ideálním případě) od lásky romantické, po kompetitivní až ke kooperativní, což koresponduje s Hatfieldovým rozlišením (viz oddíl e) další pohledy na lásku) na lásku vášnivou a kamarádkou. Je třeba podotknout, že moment obou přelomu bývá často koncem vztahu a mnohé vztahy končí ve stádiu kompetitivní lásky. Milostné vztahy tedy můžeme v první řadě rozčlenit na krátkodobé (které se nedostaly do stádia lásky kooperativní) a dlouhodobé.

Hru chápe Plzák jako „určité střetnutí zájmů čili určitý konflikt“. Oba aktéři mají ve hře možnost volit mezi určitými tahy, tedy akcemi (které mohou být reakcí na partnera, vlastní akcí nebo absencí reakce). Posloupnost tahů nakonec vede k zisku nebo ztrátě. Ziskem v jednotlivých tazích chápe vlastní nebo partnerovy pozitivní emoce, ztrátou pak vlastní nebo partnerovy negativní emoce. Vycházíme přitom z předpokladu, že milostné vztahy angažují celou osobnost člověka a produkují tím velkou míru empatie (schopnost spoluprožívat emoce druhého). „Soucítění je jednou z tmelících sil lidské společnosti. Ujasněme si nejdříve pojmy. ... Jsem-li schopen nejen porozumět jak vědomým, tak intuitivním operacím svého bližního, ale dovedu-li se navíc do kvality těchto operací vžít, hovoříme o empatii.“ (Plzák 2003: 116)

Plzák rozlišuje ve své teorii her hry s nulovým součtem, kdy je zisk jednoho roven ztrátě druhého, a hry s nenulovým součtem, kdy „výhra jednoho hráče se nerovná prohře druhého. Součet výher není konstatní. To předpokládá, že existuje na hráčích nezávislý výplatní zdroj (bank), který přijímá přebytky a vyplácí pohledávky.“ (Plzák 2003: 23-24)

Dále pak rozlišuje symetrické a asymetrické modely hry, které jsou dány tím, zda jsou oba partneři na hře stejně či rozdílně závislí. Hráči pak v závislosti na rozsahu nesymetričnosti a vzhledem k charakteru závislosti pak určují hráči své strategie. (Plzák 2003: 50) Plzák definuje, že většina milostných vztahů začíná jako láska sentimentálně romantické, která se

pohybuje od krajnosti kontinua k druhé krajnosti. Tento vztah pak přirozeně buď končí rozchodem, změní se v lásku hysterickou (kanibalskou), která je charakteristická asymetrií moci, nebo v lásku manželskou, která je stabilní v tom smyslu, že se pohybuje ve středu kontinua mezi pohodou a zklamáním. (Plzák, tamtéž)

Jako příklady různých strategií uvádí Plzák např. strategii Dona Juana a Casanovy, zabývá se také různými typy taktik (afiliativní či agresivní).

Hry s nulovým součtem pak rozděluje na kalamitní a debaklové. Hry s nulovým součtem jsou typické přítomností hazardního prvku ve hře, hazardní hry jsou svou povahou intuitivní. Hazardní prvek nazývá Plzák erotickým démonem. Kalamitní a debaklové hry jsou charakterizované porušením rovnováhy, kdy se jeden partner projeví jako závislejší a druhý se v reakci na to stále více odpoutává. Typickou strategií, která rozpoutává tyto destruktivní hry, je žárlivost. „Vysoce závislý partner tedy ztratí několik chybnými tahy své vyrovnané postavení, čímž se naruší symetrie závislosti ve Hře. Místo aby prohrávající hráč pomyslel na základní zákony dynamiky milostného vztahu, aby pomyslel na ony citované dimenze touhy, začne intuitivně chybovat právě tím, že dovolí, aby intuitivní interakce už automaticky vedly k dalšímu narůstání asymetrie vztahu. Místo aby se snažil strhnout milostných nezáměr vyhrávajícího partnera, začne mu jeho několik vyhraných vztahů vyčítat, čímž se dále označuje za závislejšího a ještě více zhoršuje svou roli. Jde o mechanismus sebezničující strategie, která je osou rozvoje debaklové Hry.“ (Plzák 2003: 79)

Kalamitní vztah vzniká z debaklové hry. „Ohrožený partner, v němž v kritickém okamžiku vstoupí do Hry jeho Démon zhoubné žárlivosti, zastaví v pravý čas rozvoj Hry debaklové a zaútočí provokací, jež v protihráči vzbudí rovněž pochybnosti, nedůvěru a posléze stejného Démona. V tomto okamžiku je zachována symetrie závislosti, ale závislost se dostává do jiné roviny, je **vynucena bojem**, nikoliv spoluprací. ... Lásky již není Hrou, v níž se hledá spokojenost, přesněji faktor

uspokojení, ale Hrou, v níž se hledá bolest druhého. Partneri se začnou předhánět v provokacích žárlivosti, ve vyvolávání nejistot a pochybností, dostávají klapky na oči a tvrdě odmítají jakoukoliv nabídku smíru. ... Souboj se odehrává jak v rovině komunikativní, tedy v rovině výměny zpráv a informací, tak v rovině akcí." (Plzák 2003: 80)

Jak vůbec podobný konfliktní a zničující vztah vzniká? „Takoví lidé se velmi často vyhledávají nějakými tajemnými tykadly a vyloví se navzájem z davu, aby se zničili. ... Oba tyto identické typy se nejen přitahují se zcela negativním předznamenáním, protože oběma je běžná základní strategie odplaty, ale oni se navzájem už svými vlastnostmi, které na každého z nich působí jako jeho osobnostní kopie, provokují tak, že na sebe zaútočí, aby se ztrestali ještě dříve, nežli si vůbec něco udělali." (Plzák 2003: 81) Tyto destruktivní hry jsou podle Plzáka symptomem vztahu, který se nehodí pro manželství.

Milostné hry s nenulovým součtem jsou takové, ve kterých hráči spolupracují. Výsledkem je pak dlouhodobý vztah, který přechází do manželství.

Podle Plzáka tedy můžeme na otázku milostných vztahů beze zbytku aplikovat teorii her. Oba partnery chápe jako hráče, zaujímající určitou pozici ve hře a sledující určitou strategii. Určující podle něj je fakt, zda je vztah symetrický z hlediska závislosti obou partnerů, či asymetrický. V druhém případě pak je vztah patologický a končí po kratší či delší době. Plzák také zdůrazňuje roli konverzace, která představuje tah, tedy zisk či ztrátu žetonů, v této hře.

d) Láska jako směna: Becker

Ekonomická teorie inspirovala sociologie v koncepci sňatkového trhu, který se podobá trhu pracovních příležitostí. "Párová rodina se zakládá setkáním muže a ženy, kteří po intenzivnějším nebo povrchnějším vyjednávání dosáhnou shody v tom, že svazek s potřebnou trvalostí nastolí (anebo alespoň jedna strana předpokládá, že takové dohody bylo dosaženo). (...) V každé společnosti existuje sociální prostor, v němž dochází k setkávání, vzájemnému oceňování, zvažování a vyřídování párů, které potenciálně směřují k manželství" (Možný, Sociologie rodiny).

"V monogamním sňatkovém trhu bez stanovené ceny je jedno, jak moc chce muž inteligentní a krásnou ženu a kolik věcí je ochoten se kvůli ní vzdát. Pokud někdo, kdo je v hierarchii nad ním, tuto ženu chce také, on nemá naději. Majetek – ne peníze, ale cokoliv, co určuje ideálního partnera – je jediný určující faktor, kdo dostane co. Konkurence znamená, pro určitého muže, že dostane vše, nebo nic. Pokud máte jen polovinu přitažlivosti konkurenta, výsledkem není, že dostanete třetinu toho, co chcete, a on dvě třetiny, ale že on dostane vše." (Friedman 1986: kapitola 21).

Z empirických studií je citovaná zejména práce Mursteina (citován Možným), který předpokládá třístupňový výběr. Ten se odehrává na úrovni stimulus-value-role a na každé z těchto úrovní musí být dosaženo rovnováhy mezi aktivy a pasivy, které každá strana přináší do svazku. Stimulus zahrnuje faktory, které stimulují zájem (fyzická přitažlivost, sociální schopnosti...), hodnotové stádium value ověřuje kompatibilitu na úrovni hodnotových vzorců a role (představy o výkonu rodinných rolí), které se sladují v závěrečném stádium. Nás bude z tohoto konceptu zajímat zejména hodnotové a rolové stádium, které lze studovat v průběhu konverzace a lze na něj úspěšně aplikovat metoda neurolingvistického programování.

Ekonomická teorie lásky je rozpracována zejména v díle nositele Nobelovy ceny Garyho Beckera. „On (Gary Becker, pozn. autorky) předpokládá, že daná osoba vstoupí do manželství, pokud užitek předpokládaný manželstvím je větší než užitek ze svobodného života. Je přirozené dále předpokládat, že se páry rozvádějí, když užitek z trvání manželství je menší než užitek, který je očekáváný z rozvodu a případného dalšího manželství. Jak tedy skloubit relativně velký užitek očekávaný od manželství v době jeho uzavření a relativně malý užitek očekávaný v době jeho rozvodu? Je to možné díky zavedení nejistoty a deviace mezi předpokládaným a realizovaným ziskem. To znamená, že rozvádějící se osoba získala manželstvím méně příznivý výsledek než ten, který očekávala v momentě sňatku. ... Tato analýza přináší závěry ohledně efektu příjmu, věku v okamžiku sňatku, poruchách plodnosti, počtu dětí, délce trvání manželství, sociálních dávkách a dalších proměnných pravděpodobnosti rozvodu manželství.“ (Becker 1976: 2).

Ekonomická teorie lásky zdůrazňuje význam směny ve výběru partnera. Z pohledu Lasswelové a Lobsenze bychom mohli tento přístup nazvat strategií logického milence.

e) Další pohledy na lásku

Lásku rozděluje sociologie z mnoha hledisek. Rozlišuje jednak lásku platonickou, odehrávající se jen v oblasti dušení, resp. citů¹. Nenaplněná sexualita je základem pro romantickou lásku, která je zejména nevyslyšenou touhou. O ustanovení paradigmatu vášnivé romantické lásky píše Niklas Luhmann v díle *Láska jako vášeň*. Dichotomii doplňuje láska zahrnující sexuální stránku a láska jakožto nadstavbu sexuality.

V tomto zúženém pohledu je láska tvořena psychickými city, případně jejich projevy, a sexuálním chováním, které je vrozenou lidskou potřebou. Sexuální chování je v tomto pojetí "druh chování, který má fyziologické základy, ale u lidí úzce souvisí s vnitřními psychickými pochody a má těsnou vazbu na emoce," jak uvádí Velký sociologický slovník. Sexuální chování je ale regulováno společenskými konvencemi a pravidly. V současné době je sexuální chování tolerováno nejen v rámci manželství, ale i nesezdaného soužití nebo milostných vztahů. Sexuální pud je vlastní téměř každému jedinci (dle výzkumů je jedno až dvě procenta populace asexuální v tom smyslu, že je u nich sexuální pud potlačen nebo neexistuje vůbec), liší se ale jeho obsah².

Psycholog Lee stanovil na základě rozboru krásné literatury a filosofických spisů šest druhů lásky. „První pokus o stanovení vzorců, které řídí lidskou lásku, učinil kanadský sociolog John Lee. Použil analogii barevného kola a předpokládal, že stejně jako jsou tři barvy, ze kterých jsou ostatní vytvořeny – červená, žlutá a modrá - , jsou i tři typy lásky, ze kterých může být odvozeno množství dalších kombinací.“ (Lasswell, Lobsenz 1981: 59-60) Dotazník Hendrichů pak dokázal, že každý z druhů má základní integritu a jsou vzájemně nezávislé. Jde o následující typy: eros, ludus, storge, pragma, mania, agapé. Eros je erotická láska, silná sexuální touha a zdůrazňování ideálu fyzické krásy. Hravá láska ludus je charakteristická absencí výrazného svazku či žárlivosti. Storge je

---

¹ Velký sg. slovník, heslo Lásky

² Velký sg. slovník, heslo Sexualita

kamarádká láska, přátelská, s malým důrazem na vášeň. Pragma spočívá v racionálním výběru partnera z hlediska osobního prospěchu. Volná láska mania je založená pouze na uspokojování sexuální potřeby, bez trvalého svazku. Altruistická láska agapé je nesobecká láska, zaměřená na péči a starostlivost o druhého.

V každém okamžiku ale můžeme uvažovat o statických komponentách tohoto vztahu. Nejobecnějšími předměty analýzy jsou v tomto pohledu zúčastněné osoby. Dále pak můžeme ve vztahu najít různé komponenty: emoce, sexuální složku, komunikaci.

Sternberg ve své trojúhelníkové teorii lásky postulují, že láska má tři hlavní dimenze. Těmi jsou intimita (blízkost, starostlivost a podpora), vášeň (motivační složka) a závazek. Každá z těchto dimenzí má jiný vývoj v čase.

My ale budeme vycházet především z Hatfieldova rozlišení lásky kamarádké a vášnivé s tím, že láska vášnivá přechází po určité době ve vztah důvěrného přátelství. Tento předpoklad potvrzuje i sociobiologická teorie, která spojuje různé fáze milostného vztahu s aktivitou rozlišných hormonů.

Podobný systém navrhuje i Plzák (viz oddíl c) Láska jako hra). Plzák vychází z teorie her, a do analýzy milostných vztahů proto zavádí pojmy: tah, odměna, zisk, strategie, hry s nulovým a nenulovým součtem. Plzák chápe milostný vztah jako hru („střetnutí zájmů čili určitý konflikt“). Každý z partnerů je hráčem, který volí různé tahy (volby z dostupných možností). Tyto tahy jsou determinovány pravidly hry, která jsou do velké míry volná a liší se podle kulturního zázemí.

Podle něj se láska vyvíjí (v ideálním případě) od lásky romantické, po kompetitivní až ke kooperativní. Plzák dále rozlišuje hry kalamitní a destruktivní. Obě patří do typu her kompetitivních.

V Hatfieldově pojetí můžeme kompetitivní stádium zařadit na přelom vášnivé a kamarádké lásky. Je třeba podotknout, že tento přelom bývá často koncem vztahu a mnohé vztahy končí ve stádium kompetitivní lásky. Jak vypadá podle Hatfielda vášnivá láska? Jde o citový stav typický

pro počáteční stav zamilovanosti, trvá několik měsíců až roků. Charakteristické pro něj jsou neodbytné myšlenky na druhého a neadekvátní hodnocení protějšku. Pokud vztah přetrvává i po odeznění silných citových stavů, nevyhnutelně se transformuje do podoby kamarádké, přátelské lásky. Kamarádká (přátelská) láska je hluboký, zralý a stálý vztah přátelství, založený na emocionálním odměňování, respektování, důvěře, postojovém sblížení, silný citový prožitek, který tvoří tmel vztahu.

Pro další sociology je láska především otázkou důvěry a hloubky vztahu. Sociolog zaměřující se zejména na studium modernity a jejích dopadů na člověka Anthony Giddens podotýká, že „Důvěra na osobní úrovni se stává projektem, na kterém by strany měly „pracovat“ a jenž vyžaduje *otevření se jednotlivce druhému*. (...) Vezmeme-li v úvahu sílu emocí, které jsou spojeny se sexualitou, nepřekvapí nás, že ohniskem takového sebeotevření se stávají erotické vztahy.“ Giddens 1998: 1010) Tento vztah by ale měl být vzájemný (tedy odhalování se partnerovi a odhalování jeho) a vyžaduje sebezkoumání.

Stejnou důležitost přikládá důvěře a otevírání se Niklas Luhman. Podle Luhmanna je v moderní společnosti stále více neosobních vztahů (založených na roli) a zároveň přibývá i intenzivních vztahů osobních, ve kterých jedinec sděluje "mnohé z toho, co považuje za nejvlastnější" (NL, strana 17). Toto stupňování ve dvojím směru je pro moderní společnost typické.

Mezilidskou interpenetrací neboli intimními vztahy označuje "sociální vztahy, v nichž nabývají na významu spíše individuální, jedinečné vlastnosti osoby či konečně v principu všechny její vlastnosti". (18) V určitých sociálních vztazích "bychom měli být otevřeni v druhém člověku principiálně pro všechno, nesmíme projevovat nezájem o to, co druhý bere osobně vážně".

Jedním z prvních sociologů, který v rámci svých výzkumů uvažoval o rodině z hlediska sociologie, byl teoretik strukturálního funkcionalismu Talcott Parsons. Rodina v jeho teorii hraje důležitou roli, protože zajišťuje

udržování vzorců. „Úkol zachování substruktury přebírají takové systémy jako škola a církev (výchovný a náboženský subsystém), ale též socializace v rámci instituce rodiny.“ (Šubrt 2001: 56) Zaměřil se zejména na nukleární izolovanou rodinu, která má podle něj plnit dvě klíčové funkce: „jednak zajišťuje primární socializaci dětí, na jejímž základě se děti teprve stávají skutečnými členy společnosti, do které se narodily; a jednak stabilizuje osobnosti dospělých jedinců, kteří tvoří společnost.“ (Renzetti 2004)

Další oblastí společenských věd, která se výrazněji o intimní vztahy zajímá, jsou gender studies. Tento přístup se zabývá rozdílnými rolami muže a ženy, podobami intimních vztahů a jejich mocenským rozdělením. „Vztahy v manželství jsou tedy v zásadní míře vztahy mocenskými – s tím, že manžel má obvykle moc nad manželkou.“ (Renzetti 2004) Do velké míry se zabývají i „neviditelnými“ aspekty soužití, jako jsou například domácí práce. Přístup gender studies do velké míry nabízí komplementární výklad intimních vztahů k dominantnímu funkcionálnímu pojetí. Např. Luhmann tvrdí, že svět je komplexní a nesrozumitelný, proto lidé potřebují srozumitelný, „důvěrně známého, domácího, protože blízkého světa, (...) který si ještě lze osvojit. (20). Oproti tomu teoretička gender studies Renzetti uvádí: „Když se však na svůj každodenní život podíváme pozorněji, zjistíme, že skutečnost se od tohoto idealizovaného obrazu rodinného života a intimních vztahů značně liší. (...) Pro mnoho lidí má také domov daleko k bezpečnému útočišti.“ Parsons dále rozlišuje dvě rodinné role: instrumentální a expresivní. Instrumentální role zahrnuje rozhodování a ekonomické zajištění rodiny, a tradičně přísluší muži. Expresivní role spočívá v péči o rodinné příslušníky a domácnost. Tyto role jsou v Parsonsově schématu navzájem se vylučující, nejsou zaměnitelné, přirozeně přísluší jednotlivým pohlavím, ke kterým jsou biologicky vázané.

Další funkcionalistický předpoklad se týká nukleárnosti rodiny v opozici vůči rozšířené rodině před industriální revolucí. Ze současných výzkumů (více viz Renzetti) vyplývá, že současné rodiny nejsou izolované od ostatních příbuzných. Do soužití partnerů tak často vstupují nejbližší

příbuzní.

Stejnou kritiku vznesli teoretici gender studies na adresu dichotomie veřejné a soukromé sféry. Světy práce, politiky, veřejného života nejsou odděleny od rodinného života, navzájem se ovlivňují a závisí na sobě. Tato vzájemná provázanost veřejného a soukromého života nás bude zajímat jako jedna z možných únikových strategií (z nevyhovujícího partnerského vztahu se může partner uchýlovat k práci).

Gender studies se zabývají alternativami k této tradiční izolované nukleární rodině. Mohou to být rodiny s jedním rodičem, soužití nesezdaných párů, homosexuální soužití nebo zvolené rodiny (vytvořené na jiném než příbuzenském principu). Velkým tématem je také sexualita, svoboda reprodukce, dvojí metr, který stanovuje normu pro ženskou a mužskou sexualitu, dále pak asistovaná reprodukce a její vliv na prokreaci. Dalším tématem je vliv dětí na partnerské soužití, který je oproti běžnému názoru spíše destabilizující a způsobující napětí. V tomto ohledu se také zmiňuje přesun tradičních ženských rolí a vznik "nového muže". Velká pozornost je věnována fenoménu "singles", tedy lidem mladšího i středního věku, kteří programově nebo shodou životních okolností žijí dlouhodobě sami, bez partnerského svazku a žádný aktivně nevyhledávají.

Dalším teoretikem, který se ve svém díle zabýval milostnými vztahy, je Randall Collins. Ve středu jeho zájmu stál především sexuální akt. Sexuální akt studoval jako rituál, ve kterém identifikoval jeho složky (tělesná interakce, emocionální stimuly a anticipace, sdílená atmosféra a zaměření pozornosti, případně bariéry a zpětná vazba) a výsledky (skupinová solidarita, emocionální energie, symboly sociálního vztahu, morální standardy).

Sexuální akt je tím nejužším způsobem tělesné přítomnosti (bodily co-presence) a koordinace. Zaměřený je především na stimulaci a sexuální radosti, která během styku postupně roste. Tím se také vysvětluje velký důraz kladený na věrnost: sexuální interakce prohlubuje vazbu a

psychické pouto, proto je nevěra chápána jako zrada a má za následek silné emoce. Samotný sexuální styk a genitální rozkoš je vázána na rituální kontakt a hraní rolí.

Collins zasazuje sexuální akt a milostné vztahy do širšího rámce své teorie interakčních rituálů a řetězců interakčních rituálů.

„Teorie interakčních rituálů (IR) a řetězců interakčních rituálů je především teorií situací. Tato teorie se zabývá setkáními mezi lidskými těly, která jsou nabita emocemi a vědomím, protože prošli řetězem předchozích setkání. Pod pojmem sociální aktér, lidské individuum rozumíme polotrvalý a polopřechodný tok času a prostoru. (Collins 2004: 1. kapitola).

“Společnost na makro-úrovni by neměla být chápána jako vertikální vrstva nad mikro-úrovni, která je umístěná jinde, ale jako rozvíjení svitku mikro-situací. Mikro-situace jsou vnořeny do mikro-vzorců, které jsou pouhými způsoby, kterými jsou tyto situace spojeny, kauzalita nebo chcete-li působení teče směrem dovnitř i ven. Co se děje teď a nyní záleží na tom, co se odehrálo tam a tehdy. Makro-vzorcům můžeme rozumět, aniž bychom je reifikovali jako samostatně existující objekty, tím, že budeme makro-úroveň chápat jako dynamickou síť, mříž řetězců lokálních setkání, které já nazývám *řetězy interakčních rituálů*” (21).

“Specifičnost intelektuálních řetězců interakčních rituálů spočívá ve zvláštním posvátném objektu, o který se bojuje ... a v kulturním kapitálu, emocionální energii a struktuře příležitostí, které charakterizují tyto řetězce.” Baehr 1995

Emocionální energie se projevuje jako nezávislost myšlení, průbojnost (drive) a životní energie (stamina). Do určité míry je daná individuálním charakterem, ale závisí také na postavení svého nositele v kulturním konfliktu. Kulturní kapitál (KK) a EE se často vzájemně sytí a posilují, přesto je ale vhodné na ně nahlížet jako na samostatné veličiny.

Pokud má například někdo vysokou úroveň emocionální energie, ale málo kulturního kapitálu, díky kterému by ji mohl využít, bude pravděpodobně frustrovaný a zklamaný, čímž se jeho vrozené ambice a nadšení může jednoduše vypařit (Baehr 1995).

Z výše uvedených teorií lásky je zřejmé, že jde o velmi složitý a multidimenzionální jev, který za současného stavu vědeckého bádání nelze plně pochopit a popsat. Tohoto faktu jsme si vědomi a proto si z celého výběru možných pohledů a přístupů vybíráme pouze dva, a to teorii směny a neurolingvistické programování. Tuto redukci komplexity (tak, jak ji chápal Luhmann) provádíme vědomě a i přesto se budeme snažit poukazovat na související témata a jiné možnosti výkladu. Jsme si také vědomi toho, že podrobnější rozpracování této teorie a její ověření v praxi by vyžadovalo další kvalitativní práci a longitudinální výzkum. Toto však není v rámci diplomové práce možné, a proto se spokojíme s formulací teorie.

Kapitola II. Scénáře a konverzace - investiční teorie lásky

1) Příklad krize a scénáře – Martina a Jindřich

Pro lepší pochopení následujícího textu uvedeme příklad konverzace a na tomto příkladu vysvětlíme, čeho se bude týkat naše práce, a nastíníme teoretický kontext, ze kterého budeme vycházet.

Následující rozhovor jsme vyslechli během zúčastněného pozorování manželského páru Martiny a Jindřicha Urbanových. Oba dva přitom chápeme jako aktéry v pojetí akcionalistické sociologie Alaina Touraina, chápeme je jako „reálné, činorodé subjekty sociální dění [Velký, heslo aktér, strana 47]“. Rozhovor se odehrál v pátek večer, po příchodu manžela z práce domů:

Martina: To snad není pravda, zase jsi nechal na zemi ležet ponožky. Podívej se na ten binec! Skutečně si je nemůžeš uklidit? Ty jsi nepořádný, ty mi to snad děláš naschvál.

Jindřich: Co to zase říkáš? Byla tu tvoje matka a vyslechla jsi další kázání, že jsem špatná partie? Nebo proč jsi tak naježená? Co kdybychom nechali pořádek pořádkem a šli ven na večeři?

Martina: Ty mě vůbec nechápeš. Snažím se, abychom měli doma čisto, a ty soustavně házíš svoje prádlo po zemi. Máš mě snad za služku?

Jindřich: Přišel jsem unavený z práce a rád bych si odpočinul a v klidu se najedl. Pokud budeš kvůli pitomým ponožkám takhle vyvádět, tak se půjdu najíst sám do hospody. (Odchází.)

Výsledkem tohoto rozhovoru byla neshoda obou manželů, kteří oba ze své interakce získali negativní emoce (vztek, smutek a pocit samoty). Tyto negativní emoce byly ještě umocněny empatií (viz výše), protože si oba dva uvědomovali, že se pohádali „pro nic za nic“ (slovy Jindřicha).

Tuto situaci můžeme chápat jako konflikt či krizi, tedy „situaci, kdy je vážně narušeno fungování určitého systému nebo jeho části (Velký, sociologický slovník 1998: heslo krize, strana 541)“. Narušení fungování systému, tedy v tomto konkrétním případě partnerského vztahu, se

pohybuje na relativně nízké úrovni důležitosti pro samotný vztah. Výše uvedená situace navíc představuje specifickou krizi, kterou jako konflikt vnímají výhradně oni dva, zatímco obecné krize jsou negativně vnímány v obecném povědomí (např. nevěra, ztráta zaměstnání...).

Tento dialog, kterým pár reaguje na krizi, můžeme zjednodušit do dvou hlavních výpovědí, které shrnují rozporná přání aktérů:

Martina: Necháváš po sobě nepořádek a to se mi nelíbí. Chtěla bych, abys je po sobě uklidil.

Jindřich: Pro mě není v tuto chvíli podstatné, kde jsou ponožky, rád bych se najedl venku.

Martina tedy chce, aby si muž uklidil, Jindřich chce jít na večeři. Racionální řešení tohoto konfliktu rozdílných přání obou účastníků by byla domluva: nejdříve si muž po sobě uklidí, a pak půjdou na večeři, případně nejdříve půjdou na večeři a pak uklidí. Tím by bylo splněno přání obou, oba dva by (z pohledu teorie směny) byli odměněni.

Dialog, který jsme popsali výše, ale ústí v situaci, ve které oba ztratili (muž si neuklidil a šel sám na večeři), interakce byla neúspěšná pro oba. Tento nesoulad mezi racionálním chováním, které maximalizuje zisky a minimalizuje ztráty, a skutečným chováním výše zmíněného páru, je dán odlišným očekáváním daným scénářem a realizuje se ve způsobu komunikace.

Scénář tedy můžeme chápat jakou komplex cílů a prostředků, většinou konverzačních postupů, jimiž se realizují. Jak dále uvedeme, tak cíle většinou jedinec přejímá od rodiče stejného pohlaví, prostředky pro jeho realizaci od rodiče opačného pohlaví. Pro stejný cíl se navíc mohou prostředky lišit. Pokud je cílem pořádek v bytě, prostředky k němu vedoucí mohou buď vyvolávat konflikty (jsou tedy z hlediska vztahu destruktivní) nebo konstruktivní.

Jak vypadají očekávání Martiny? V hloubkovém rozhovoru s Martinou jsme odhalili, že pro ni (podle vzoru své matky) je uklizená domácnost synonymem dobrého vztahu a od svého manžela očekává, že bude uklízet

také (jako uklízel její otec). Jindřich naopak, stejně jako jeho otec, není zvyklý uklízet, protože o domácnost vždy pečovala výhradně jeho matka.

Tato očekávání se projevila jako konfliktní v rozhovoru, kde si je třeba povšimnout i na první pohled skrytých prvků, které se projevují ve vyznění jednotlivých výpovědí. "Zase jsi nechal" a "další kázání" se vztahují k minulým situacím a celý problém neuklizených ponožek prezentují jako pokračování určité situace v minulosti. "Ponožky" pak tedy v sobě nesou emocionální náboj z minulých sporů a význam tohoto instrumentální otázky je přenášen do roviny samotného vztahu (a sporu s tchyní). Manželka svým "zase jsi nechal" implicitně svého manžela generalizuje a škatulkuje jako nepořádného. Z hlediska smyslových kanálů manželka chce, aby se muž *podíval*, co ji trápí, zatímco on ji *neslyší*. Ve své odpovědi pak uhýbá od tématu hovoru (ponožek) a připomíná problémy s tchyní.

Jejich situace je tedy vzhledem k jejich očekáváním daným scénáři a způsobem komunikace neřešitelná racionálně. Z hovoru s tímto manželským párem jsme zjistili, že se podobný dialog v mírných obměnách opakuje po celou dobu trvání jejich manželství.

Podobný dialog uvádí Plzák (Plzák 2003: 137-8):

„Sledoval jsem prudký rozvoj hádky svých známých na jedné z takových plážích, který započal tím, že manželka vracející se s z koupele nerada postříkala svého polousmaženého manžela chladnou mořskou vodou.

On: Prosím tě, dávej pozor, chováš se jako slon.

Ona: Snad se nezblázníš pro trochu vody.

On (usedá): Samozřejmě, že se zblázním, už deset let mi to děláš a víš, že to prostě nesnesu.

Ona: Nechtěl bys jezdit na dovolenou sám?

On: Hrozně rád, opravdu hrozně rád.

Ona: Prosím, příště se to dá zařídit.

A následovalo šestihodinové mlčení s občasnými schválnostmi při večeři. „

Z výše uvedeného je zřejmé, že konverzace může ovlivnit náladu ve vztahu na hodiny i dny a tím jej dále ovlivňovat. Může dojít také (jak jsme výše citovali Plzáka) ke vzniku spirály sebedestrukce.

V naší práci se budeme zabývat právě dynamikou vztahu, faktory této dynamiky a vlivem konverzace při řešení konfliktu (kterážto pro nás představuje přidělení negativních nebo pozitivních žetonů ve formě emocí).

Analýza scénářů je naším hlavním tématem, při kterém budeme vycházet z teorie her, která definuje různé typy interakce z hlediska zisku. Tento zisk, případně ztráta se také realizuje v konverzaci. Dalším východiskem bude transakční analýza, která studuje různé životní scénáře, která se také v konverzaci projevují. Konverzace také reflektuje různé události (které studuje biografická sociologie) a vnitřní pochody jedince (o které se zajímá psychologie).

V případě tohoto konkrétního manželského páru bychom studovali tento konkrétní případ krize, analyzovali cíle obou aktérů a použité prostředky. Tuto konkrétní studii jednoho případu bychom mohli dále zasadit do obecnějšího rámce životního scénáře, kdy například Martina jakožto dítě rozvedených rodičů může mít jako svůj životní scénář patologický vztah, ke kterému směřuje pomocí neadekvátních požadavků na partnera. Tolik konkrétní příklad konverzace, na kterém jsme se snažili představit pojmový rámec a hypotézy, které dále rozpracujeme v textu s využitím odborné literatury.

Vycházíme tedy z hypotézy, že každý jedinec vstupuje do partnerského vztahu s určitým očekáváním a podvědomými vzorci chování (které budeme dále nazývat scénářem v pojetí Berneho). Fakt, že původní rodina výrazně ovlivňuje představy o žádoucím chování a manželství, se všeobecně přijímá. „Obecně se uznává, že výchozí (orientační) rodina a prostředí, které rodiče vytvářejí, určitým a zpravidla velmi podstatným způsobem formují budoucí postoje a názory mladých lidí. Charakter orientační rodiny, a to jak její velikost – počet sourozenců, případné soužití s příbuznými -, tak rozdělení rolí v rodině, pozice jednotlivých

členů, jejich „práva a povinnosti“, způsoby řešení problémů a konfliktů apod. patří mezi faktory, které většinou na celý život významným způsobem poznamenají duševní život každého člověka: jeho myšlení, představy, chování, nároky na druhé apod. Toto „rodinné dědictví“ se bezesporu významně promítá i do otázky výběru životního partnera.“ (Fialová et al 2000: 111)

Kombinace těchto scénářů a dalších parametrů (především sociodemografických charakteristik) stanoví vhodnost partnerů. Tato vhodnost může být vyjádřena jako pravděpodobná stabilita. Terminologií teorie směny ji můžeme nazvat kontem, na kterém jsou uloženy kladné zisky, odměny, které tvoří

Milostné vztahy, jak jsme výše uvedli, zahrnují osobnost člověka jako celek. Na rozdíl od například pracovních vztahů, které jsou do značné míry kodifikovány a ošetřeny právně, jsou intimní soukromé vztahy neregulované - s výjimkou právních norem ohledně manželství a rozvodu, případně norem slušného chování. Tyto normy ale upravují formální a vnější stránku vztahů, velká část chování je ovlivněna jen rodinným prostředím, vrstevnickou skupinou a médií, které předkládají příklady žádoucího a sociálně uznávaného chování. Podle lidového úsloví platí: Ve válce a lásce je dovoleno vše.

Pro lepší deskripci a analýzu intimních vztahů si je definujeme následujícím způsobem: vztah dvou jedinců, který zahrnuje dimenzi emocionální, sexuální a praktické soužití a kdy dvojice vystupuje vůči okolí jako samostatná jednotka. Do této skupiny interpersonálních vztahů zahrnujeme manželství (právně kodifikované soužití), nesezdané soužití (faktické manželství) a „chození“, kdy partneři bydlí odděleně. Následující termíny popisují tuto sociální skutečnost: milostné vztahy, intimní vztahy, láska, a budeme je používat pro vyjádření téhož. V dalším textu pomocí statistických údajů dokážeme, že milostné vztahy podléhají určitým zákonitostem, které budeme dále vysvětlovat. Zajímavé pro nás budou zejména statistiky týkající se rozvodovosti, které jsou jediným statisticky relevantním zdrojem pro studium partnerských vztahů. Manželství a jeho

případný rozpad jsou totiž formálními institucemi, které podléhají státní administrativě a jejich dynamiku můžeme tudíž popsat s využitím statistických údajů.

Při samotné analýze milostných vztahů budeme vycházet z transakční analýzy a studia scénářů, dynamiku milostných vztahů podle našeho názoru nejlépe popisuje teorie ABC-X.

2) Vztah jako produkt scénářů a konverzací

Partnerské vztahy (zde v konkrétním příkladě manželství) neprobíhají náhodně, ale jsou ze statistického hlediska podmíněné určitými faktory. Pro účely naší argumentace je nejdůležitější tvrzení, že rozvodovost je do určité míry dědičná (Možný 1999: 194). Rozvod rodičů hraje velkou roli zejména pro děti do pěti let, které si přibližně do tohoto věku vytvářejí svůj životní scénář, jak popisuje transakční analýza. Možný také zmiňuje příklad mladých snoubenců, kteří se také výrazně pravděpodobněji rozvedou, že motivem raného těhotenství je u děvčat často „touha emancipovat se od rodičů a osvobodit se z jejich často nespořádaného manželství“. V tomto případě můžeme opět aplikovat pohled scénářů a v chování těchto mladých snoubenců najít prvky antiscenáře – snaha udělat přesný opak toho, co rodiče. Ale i tento antiscenář vede k opakování scénáře rodičů.

Láska a schopnost milovat se vytváří sociálním učením ve vztahu k matce a významným druhým, jak to popisuje např. Herbert Mead. Jeho teorii významných druhých (nejbližší rodiny a přátel, jejichž pohled na sebe sama internalizujeme, dále rozvinul Eric Berne v díle *Jak si lidé hrají a Co řeknete, až pozdravíte*. V tomto ohledu nás bude zajímat zejména vytváření a přejímání vzorců chování v rodině. Zásadními osobami, které jsou v tomto ohledu napodobovány, jsou otec a matka, případně pak prarodiče. "Takže na základě rané zkušenosti s matčinými prsy nebo kojeneckou lahví, v koupelnách a na záchodech, v ložnici, kuchyni a obývacím pokoji, získává dítě své přesvědčení, dělá rozhodnutí a zaujímá stanoviska. Pak si z toho, co slyší nebo přečte, vybere předpovědi a plán: jak to provede, aby z něho byl vítěz nebo poražený, na jakých základech a jaký bude zisk". (Berne 1997: 94-95)

Strukturovaná hra vzniká ze tří pramenů: osobnost člověka, jeho rodinná anamnéza a kulturní vliv. V rámci kulturního kontextu člověk (podvědomě) volí ty strategie a role, které se naučil od rodičů, případně

dalších blízkých a které odpovídají jeho osobnostnímu profilu.

Pravděpodobné je, že tato strategie se vytvoří už v raném dětství (do pěti let) a pak se jen aktualizuje v různých formách. „Pro většinu lidí je základním modelem milostného vztahu to, jak se k sobě chovají otec s matkou a jak lásku cítí oni. Tento model pozorujeme z velké blízkosti a nejdéle dobu. Protože děti se důležité věci učí nápodobou, často přejímají za svůj ten způsob lásky, který vidí u svých rodičů.“ (Lasswell, Lobsenz 1981: 19).

Vztah člověka k lásce a typ lásky, který je mu vlastní, vzniká ze tří pramenů: osobnost člověka, jeho rodinná anamnéza a kulturní vliv. V rámci kulturního kontextu člověk (podvědomě) volí ty strategie a role, které se naučil od rodičů, případně dalších blízkých a které odpovídají jeho osobnostnímu profilu. Velká část chování a strategií v partnerských vztazích je jen opakováním zaběhaného rodinného vzorce, který se přenáší z generace na generaci a z něhož je těžké vystoupit (rozvodovost a sociální patologie jsou „dědičné“). Tento vzorec může být případně zavrhnut a jedinec přijme jeho opak. Pravděpodobné je, že tato strategie se vytvoří už v raném dětství (do pěti let) a pak se jen aktualizuje v různých formách. Reprodukce scénářů a vzorců chování budeme studovat s pomocí transakční analýzy a částečně i statistiky.

Scénáře v našem pojetí chápeme jako „podvědomý životní plán, neboli scénář, podle kterého si strukturuje delší časové úseky, jako měsíce, roky, nebo dokonce celý život, a vyplňuje je rituálními aktivitami, zábavami a hrami, které podporují jeho scénář a současně mu přinášejí okamžité uspokojení, obvykle přerušované obdobími stažení a někdy také intimními epizodami (Berne 1997: 33).“

Berne dále popisuje, kde scénáře vznikají: „Scénáře se obvykle zakládají na dětských představách, jež mohou přetrvávat celý život, ale u citlivějších, vnímavějších a inteligentnějších lidí se tyto představy jedna po druhé rozplývají... (Berne 1997: 33)“.

Své pojetí života řízeného scénářem pak shrnuje: „Každý člověk se již v raném dětství rozhodne, jak bude žít a jak zemře, a tento plán který

nosí v hlavě, ať jde kamkoliv, se nazývá scénář. Jeho každodenní chování může být určeno jeho intelektuálními schopnostmi, ale důležité rozhodnutí jsou již učiněna: za jaký typ člověka se ožení či vdá, kolik bude mít dětí, v jaké posteli zemře a kdo u toho bude. Možná to není co by chtěl, ale jak by chtěl, aby to bylo. (Berne 1997: 37)“ Scénáře jsou tudíž v jeho pojetí rozdělené na cíle (co) a prostředky (jak).

Jaké jsou v jednotlivých scénářích postavy a role? Berne rozlišuje dva hlavní typy hrdinů: vítězové a poražení. Tohoto pojetí se budeme držet i my, budeme předpokládat, že určité typy scénářů jsou negativní v tom smyslu, že jejich úspěšné završení vyžaduje např. rozvod, sérii rozchodů, zklamání, neúspěchů.

Můžeme tedy shrnout, že jednání člověka a jeho životní směřování se do značné míry řídí scénáři a vzory, které za své přijal v průběhu dětství a které si nemusí uvědomovat. To se týká jak cílů jeho života, tak prostředků, které k tomu používá.

3) Dynamika a krize z pohledu teorie ABC-X

Pro účely zkoumání dynamiky partnerského vztahu budeme vycházet z teorie ABC-X, která popisuje adaptaci rodiny na krizi podle (Shamai, Lev 1999). Teorii ABC-X, která popisuje reakci rodiny na stresovou událost, formuloval jako první Reuben Hill v roce 1947 (viz schéma 1) na základě studia rodin, které přežily hospodářskou depresi. Porovnával, jak se liší rodiny, které se s extrémní chudobou vyrovnaly dobře, s těmi, které se se situací nevyrovnaly. Na základě těchto kvalitativní dat stanovil vzorec ABC-X, který byl posléze empiricky ověřen dalšími výzkumníky, zejména McCubbinem a Pattersonem.

n

B) interní rodinné zdroje a ne/formální sociální podpora

Rodina (A) ----- > Rodinná krize (X)

Stresory

(C) Percepce rodičů, schopnost se s krizí vyrovnat

Schéma 1: Hillova teorie ABC-X

V jeho pojetí je A stresující událost, která interaguje s B, zdroji rodiny a jejími silnými stránkami, a C, významem, který rodina události připisuje. Interakce výše popsaných proměnných má za výsledek hladinu stresu X. Hladina stresu, které je rodina vystavena, není tedy ovlivněna přímo stresovou událostí, ale je zprostředkována zdroji a vnímáním rodiny. (McDonald)

Stresor v tomto pojetí může být náhlá krize zdravotní, emocionální nebo vztahová. Podle McDonaldové mohou být příklady domácí násilí, různé typy závislostí, nemoc, rozvod, nehody, zneužívání dětí apod. Stresory mohou být i očekávané události v Bernově pojetí „domácí hádky, zkoušky a výsledky, pracovní termíny, cestování, návštěvy (u) příbuzných atd.“ (Berne 1997: 250). Ještě obecněji bychom mohli za stresové události zařadit vše, co nalezneme v řebříčku stresových událostí „smrt manželského partnera, rozvod, trest vězení, zranění nebo nemoc, svatba, těhotenství, sexuální problémy, přírůstek v rodině, změna finanční situace apod.“ (Nakonečný 1995: 33). Z hlediska kvantitativního je třeba stresory rozdělit podle toho, jak působí na denní rutinu, kolik těchto změn v denním programu způsobí a kolik doby uplynulo od posledních změn, tedy od posledního působení stresorů.

Hill dále předpokládá, že působení těchto stresorů mohou zmírnit dva faktory: zdroje rodiny (interní a externí - sociální vazby) B a percepce C. Sociální vazby Hill dále rozděluje na rodinné proměnné (vazba, pozitivní vztahy, efektivní komunikace) a vnější (sociální izolace, formální a neformální sociální podpůrná síť. Percepce C zahrnuje kognitivní a postojevé orientace mezi nadějí a efektivním řešením nebo na druhé straně beznadějí a bezmocností. Jedná se zejména o rozdíl mezi pozitivním a negativním vnímáním krize. Tyto komplexní faktory ovlivňují akutní stresory a společenský kontext chronických stresorů a výsledkem je úroveň rodinného stresu.

Tuto teorii dále rozpracovávali a studovali různí autoři, z nichž jsou zmiňováni především McCubbin a Patterson. Ti do konceptu přidali dynamický pohled. Do systému podle nich vstupuje také zpětná vazba minulých krizových situací, která ovlivňuje adaptaci rodiny na stres. Předchozí stresové situace nemají podle studií Lavee, McCubbina a Olsona přímý vliv na rodinnou atmosféru, ale zvyšují napětí v rodině, které negativně působí na manželský vztah. Manželský vztah koreluje s rodinnou atmosférou, proto je možné, že akumulace stresorů vede k procesu, kdy se zvyšuje napětí v rodině, zhoršuje manželský vztah a tím

dále zhoršuje rodinná atmosféra. Vyrovnávání se se stresovými situacemi dále spotřebovává rodinné zdroje. Stejně jako v případě jednotlivců, i pro celé rodiny platí, že větší kumulace stresorů v krátkém období má za následek sníženou odolnost vůči dalším krizím a zvýšenou pravděpodobnost nehody či nemoci.

Sociální izolace, která je v případě partnerských vztahů do jisté míry vynucená, je v případě rodin vysoce korelována s dysfunkčními vztahy. Podle Hilla a McCubbina má nedostatek faktoru B a zároveň C v součinnosti s několika stresory za následek zvýšenou pravděpodobnost nemoci, nehody, zanedbávání a zneužívání dětí, závislosti, delikvence a problémů ve škole.

Tuto teorii ABC-X můžeme aplikovat i na samotný vztah dvou partnerů. Stejně jako v případě rodiny, i zde je stresor (stresující událost) zpracovávána vzhledem k percepci a minulým krizím (proměnná C) a s pomocí sociálního okolí (B). Vzhledem k tomu, že partnerské vztahy jsou považované za intimní vztahy, které se do značné míry týkají výhradně samotných partnerů, nejsou sociální vazby tak důležité jako v případě rodin. Podpůrná sociální síť hraje roli jen zprostředkovanou pro oba partnery, samotné řešení krizí se odehrává většinou jen mezi partnery a v soukromí. Jak již bylo řečeno, velikost stresu je dána zejména faktory B a C, tedy percepcí. Proto i u partnerských vztahů předpokládáme, že výsledná velikost stresu je dána zejména percepcí stresoru, jeho důležitostí, která se projevuje v komunikaci. V komunikaci ohledně stresoru hraje vliv také minulých událostí. Pokud bychom hledali teoretický model, který nejlépe popíše dynamiku milostného vztahu vzhledem ke krizím a konverzaci, můžeme využít ekonomického pohledu Garyho Beckera (viz Kapitola I) a popsat tuto dynamiku jazykem ekonomie.

4) Formulace investiční teorie lásky

V každém partnerském vztahu můžeme identifikovat několik dimenzí: fyzickou, emocionální, sociální a praktickou. Fyzickou dimenzí budeme chápat sexuální a erotickou rovinu soužití, emocionální zase city a vztahy. Sociální dimenze zahrnuje jednak případné potomky, širší rodinu a přátele, případně další významné skupiny lidí. Praktickou rovinou vztahu jsou zdroje, ať již materiální či nemateriální, budeme sem zahrnovat životní způsob, majetek a způsoby nakládání s ním.

V každé z těchto dimenzí se vztah vyvíjí jinak. Zatímco na začátku vztahu je kupříkladu fyzická a emocionální úroveň dominantní a praktická není příliš podstatná nebo vůbec neexistuje, v manželství s dětmi jsou zase naopak výraznější roviny sociální (rodina) a praktická (organizace volného času a nakládání s majetkem). Každou z těchto rovin si pak můžeme představit jako samostatné konto, které má v každém stádiu vztahu jiný směnný kurs. Celkový součet těchto kont vzhledem k jejich kursu pak dá určitou imaginární veličinu, kterou můžeme chápat jako celkový stav konta. Pokud je delší dobu konto na nule, případně i záporné, vztah velmi pravděpodobně končí.

Jakým způsobem se na tomto kontě ocitají peníze? První vklad můžeme najít už při vzniku vztahu a jeho výši určuje vhodnost partnerů – jejich vzájemnou kompatibilitou z hlediska sociodemografických charakteristik a z hlediska scénářů, které jsou vyjádřeny v typologii stylů lásky.

K tomuto základnímu vkladu se pak přidávají další vklady, kladné nebo záporné, případně úroky (bonus za určitou dobu strávenou společně). Stejně tak si můžeme představit, že za určitou dobu je možný jen daný počet výběrů a za další je třeba už platit poplatek. To odpovídá faktu, který byl ověřen u rodin, že kumulace stresorů má za následek zhoršení komunikace a tudíž horší vyrovnávání se se stresory, čímž vzniká

určitá spirála negativity.

Jednotlivé vklady či výběry se dějí prostřednictvím konverzace. Jak jsme výše uvedli, v konverzaci se určuje emocionální hodnocení krize a jejího řešení. I stejný výsledek může mít při rozličných podobách hovoru pozitivní i negativní emotivní náboj, který pak partneři přidávají na imaginární konto vztahu.

Podobně jako je při výkonu spravedlnosti, jak zjistil Tyler, důležitější férovost procedury (tedy samotného procesu) než samotný výsledek, i při řešení určité krize je důležitější, jak oba dva partneři vnímají nejenom řešení, ale hlavně konverzaci, při kterém k němu dospěli. Pokud jsou konverzace z hlediska emocionálního uspokojení partnerů negativní, potenciál vztahu se vyčerpá. Proto považujeme konverzaci a její analýzu za důležitý faktor při studiu dynamiky vztahů. Tento faktor zasluhuje daleko větší pozornost, než mu můžeme věnovat v rozsahu diplomové práce. V následujícím oddíle nastíníme, jaké jsou dosavadní možnosti při studiu rozhovorů, a předestřeme metodologický aparát neurologvistického programování, které se nám jeví jako optimální nástroj pro studium konverzace v interpersonálních vztazích.

Kapitola III. Dosavadní cesty zkoumání konverzace v interpersonálních vztazích

Vztah chápeme jako dynamický proces, při kterém se prostřednictvím konverzace partneři vypořádávají se stresovými a krizovými situacemi. Jejich emocionální hodnocení této konverzace (které se může lišit od výsledku samotného řešení stresové situace!) je pak přidáno do pomyslného bankovního konta vztahu, které určuje, do jaké míry je vztah funkční. Proto je důležité studovat konverzaci nejen z pohledu jejího výsledku a obsahu, ale i samotného průběhu a formy, kterou na sebe bere. Proto se podíváme, jaké metodologické možnosti studia konverzace se nám nabízejí.

1) Konverzace z pohledu etnometodologie a psychologie

Rozhovor je v rámci sociologie studován často, používá se mimo jiné jako technika kvantitativního i kvalitativního výzkumu. Jeho studium pojímá každé sociologické paradigma jinak. Pro naše potřeby bude zajímavý pohled etnometodologie.

V rámci etnometodologie vznikla výzkumná metoda analýza konverzace, která studuje sociální organizaci konverzace, nebo mluvené interakce. Vychází přitom z nahrávek a jejich přepisů. Hlavním jejím východiskem pro studium těchto přepisů konverzací je předpoklad, že konverzace jsou strukturované a mají smysl nejen pro pozorujícího analytika, ale především pro její účastníky. Tato uspořádanost zahrnuje použití specifických metod interakce, například nástrojů, systémů nebo aparátů. Tyto metody používají jednotliví účastníci konverzace k vyřešení konkrétních organizačních problémů v rámci této sociální interakce. Tyto metody mohou buď přihlížet ke kontextu konverzace (a vycházet ze jejích konkrétních předpokladů a okolností) nebo být použity bez ohledu na kontext. (ten Have 2005) Další důležitou složkou komunikace je neverbální složka. Té bývá přičítán velký význam, podle některých autorů (Lewis: 11) může tvořit většinu obsahu konverzace a má v některých případech větší dopad na výsledek konverzace než samotný obsah sdělení. Způsoby výkladu neverbální komunikace jsou poměrně ustálené, bývá ovšem problematické je studovat (z praktických důvodů) na větším vzorku. Pro potřeby této práce tedy budeme neverbální aspekty komunikace zmiňovat, s tou výhradou, že studium neverbálních faktorů konverzace z hlediska jejich vlivu na partnerský vztah by si vyžádalo daleko větší práci v rozsahu, kterou jí pro potřeby této práce nemůžeme věnovat.

Další metodologický aparát nabízí transakční analýza (Berne 1997: 306 – 313).

Konverzaci také částečně studuje psychologie, zabývá se jí zejména

v případě manipulativních vztahů. Tyto partnerské vztahy, jak jsme vysvětlili výše, jsou vztahy dlouhodobé s komplementárními scénáři patologického typu. Většinou se ale omezuje na výčet možných způsobů manipulace. Uvedeme si jejich příklady pro případné další využití při stanovení obecnějších postupů:

„Manipulátor druhým vnucuje, co mu vyhovuje, co se mu hodí. S výjimkou perverzních manipulátorů je donucovací proces nenápadný a mírný.“ (Nazara-Aga 2003: 76).

„Manipulátor jedná tak, aby partnera trestal (verbálně nebo jiným způsobem) za každý odlišný názor. Pociťuje nutkavou potřebu dokazovat správnost svých myšlenek, a to navzdory zcela zřejmým faktům. Lze ho usvědčit, že hlásá absurdity, ale on se bude snažit vykrotit:

intelektuálními proslovy
převrácením příčiny a následku (vyčítá partnerovi následek, ačkoliv situaci zapříčinil právě on)
zvýšenou nevraživostí a kritickými poznámkami na partnerovu adresu
úslovím, které se dané věci netýká
záchvatem nekontrolovatelného vzteku (připomínajícím chování hraniční osobnosti)
nebo odchodem. (Nazara-Aga 2003:77-78)

Nazara-Aga dále zdůrazňuje, že jedinec s manipulátorskými rysy soudí partnera podle toho, co říká, a nedokáže přijmout odlišný názor. „Někteří takoví lidé dokonce prohlašují: „Jsem tvůj manžel/manželka a měl/měla bys se mnou souhlasit.“ Takový příkaz se nejčastěji vyjadřuje:

únikem, když partner vyjadřuje své názory (neposlouchá)
soudem o partnerovi, a ne o názorech, které nesdílí: „Kdybys trochu přemýšlel/a, uvědomil/a by sis, že vlada...“ „Kdybys pořád nečetl/a ty všechny hlouposti, věděl/a bys, že...“ „Vůbec nevím, proč tady s tebou mluvím, stejně tě nic nezajímá!“ „Všichni dobře vědí, že...“

zdánlivě logickými argumenty, které manipulátor předkládá, aby dokázal svou intelektuální nadřazenost (odvolává se na všeobecnosti)

mlčením a ironickým úsměvem." (Nazare-Aga 2003: 78)

Další možností manipulace prostřednictvím konverzace je vyhýbání se hovoru. Může jít o následující techniky:

„Otevřeně odmítá veškerou diskusi (například odmítá navštívit s partnerem manželského poradce).

Nedostaví se, ačkoli to slíbil.

Přijde pozdě (manipulátoři jsou většinou nedochvilní a nechají na sebe čekat).

Odejde, když je diskuse v plném proudu (přejde do jiné místnosti, jde se „projít“ nebo náhle zavěsí telefon).

Náhle utne hovor (zejména pokud právě mluvíte vy) a začne někomu telefonovat.

Projevuje zájem o něco jiného, když mluví partner (naslouchá s patrnou nechutí).

Otevřenou diskusi stále odkládá a vymýšlí si pro to nové a nové výmluvy.

Trucuje, dokud hovor neskončí." (Nazare-Aga 2003: 99)

Manipulátoři mohou používat i rafinovanější a ne tak nenápadné taktiky:

„Změní téma.

Když se partnera/partnerky zmocní hněv, vysloví znenadání věty typu: „Víš, ty máš tak krásné oči.“ Nebo: „Jsi tak krásná, když se zlobíš.“

Interpretuje, tedy překrucuje partnerova slova a přikládá jim jiný význam.

2) Neurolingvistické programování a analýza parametrů konverzace

Konverzací se v sociologické teorii zabývá zejména Randall Collins, teoretik konfliktu. Ten používá termíny jako konverzační rutina, konverzační rituál a řetězec interakčních rituálů. Podle Collinse (Collins, 1994) jsou různé druhy konverzačních rutin znamením různých typů osobních vztahů. Naznačují a připomínají, jak spolu dvě osoby vycházejí, jaká je úroveň jejich přátelství (solidarity), intimnosti nebo respektu. Konverzace tedy rozlišuje, zda spolu hovoří cizinci, lidé, kteří se znají pouze povrchně, nebo milenci. (Collins 1994)

Collins ve své analýze řetězců konverzačních rituálů vychází ze svého profesora Irvinga Goffmana, který pojem interakční rituál použil jako první. Goffmanův přístup shrnuje Šubrt: "Událost spojenou s prezentací jednotlivce vnímá okolí jako celek složený ze dvou částí: Jednou částí může tento jedinec relativně snadno manipulovat, neboť jde převážně o jeho verbální tvrzení. Nad druhou má zdánlivě minimální kontrolu, protože je odvozena z celkového dojmu, jakým jeho představení působí. Okolí se proto snaží využít druhé části k ověření té první. Jedinec, který si tuto tentenci okolí dokáže uvědomit, se ovšem snaží jednat tak, aby svůj verbální projev doprovodil patřičným výrazem a náležitým dojmem. Tím se vytváří scéna pro jakousi informační hru." (Šubrt 2001: 73)

Goffman podle Collinse rituály zasazuje do prostředí situační spolupřítomnosti. Lidé podle Goffmana na sebe reagují a vzájemně se monitorují i v momentě, kdy s nikým přímo nemluví nebo nejednají. I v tomto okamžiku vyžaduje tato „nepozornost“ interakční práci, např. vyhýbání se očnímu kontaktu nebo úprava trajektorie při chůzi. Fyzická spolupřítomnost se proměňuje v zaostřenou interakci, která zahrnuje vzájemné zaměření pozornosti, jejíž intenzita a nutnost se může lišit. Goffman hovoří přímo o „sociálním transu“ (Goffman 1967: 113) a tvrdí,

že konverzace vykonává na hovořící osoby určitý nátlak. Situace vyžaduje od účastníků shodu a konzistentnost, zachování jednotné definice situace. Toto zachování jednotného pohledu na interakci je zprostředkování mikrointerakčními rituály, které jsou aktivně vykonávány. Toto zaostření na jeden výklad situace v sobě zahrnuje sílu interakčního rituálu.

Účelem rituálů je udržet sociální solidaritu prostřednictvím konformity. Používáním rituálů dává člověk najevo, že respektuje pravidla a proto je členem společnosti. Při porušení rituálů zakoušejí přítomné osoby rozpaky, které se mohou pohybovat od úsměvu, často zakrývaném rukou jako vyjádřením distance od situace, až v extrémním případě k použití nálepky mentálně narušeného. Rovnováha rituálů může být znovuobnovena omluvou, která je součástí rituálů úcty (Collins 1994).

a) Neurolingvistické programování

Neurolingvistické programování je disciplína na pomezí psychologie, sémantiky a sociální psychologie. Je známá především ze svých praktických aplikací v podnikání a managementu (např. Manažerské dovednosti – Jak ovlivňovat druhé). Neurolingvistické programování (NLP) ale může sociologii nabídnout ověřenou techniku analýzy konverzace. „Umožňuje nám (NLP, pozn. autorky) celkové poznání dějů, které se reálně odehrávají, když komunikujeme a nabízí nám způsoby využití těchto znalostí za účelem maximalizace účinnosti interpersonálního spojení. ...“ [Manažerské dovednosti, st. 9].

Neurolingvistické programování můžeme v rámci sociologie zařadit do paradigmatu sociální směny, jeden ze základních předpokladů NLP tvrdí, že člověk reaguje na obraz světa, který si vytváří sám v sobě pomocí kognitivních schémat (definice situace). Každý člověk má svůj metaprogram, kterým vysvětluje svět kolem sebe, preferované smyslové kanály a svět si prezentuje na šesti různých úrovních.

„Slovem metaprogram chápeme způsob, jakým vnímáme a popisujeme vlastní prožívání. Každý z nás je zaměřený na jiné složky skutečnosti. Každý zařaduje a třídí zážitky podle stejného charakteristického klíče. Lidé si mohou všimnout přednostně některé z těchto položek: věci, osoby, činnosti, místa, informace.“ (Kupka, 2006)

Další pohled na konverzaci nabízí neurolingvistické programování z hlediska preferovaných smyslových kanálů. „Predikáty se v neurolingvistickém programování (NLP) nazývají slova, která se týkají konkrétního smyslového kanálu.“ (Kupka 2006: 4 kapitola) Může jít o slova jako „říct, odpovědět, hovoří, promluvit, otázka, prohlášení, přihlásit, dialog, přizvaný, oslovit, nahlas, vykřikují, volám, deklarovat, název (sluchový kanál), vypadat, výhled, díváme se, do očí, vyjasněné, vid', vidět, dohlížejí, image (zrakový kanál).“ Právě sluchový a zrakový kanál jsou nejpoužívanější. Dále pak NLP rozlišuje kinestetický kanál. „Do kinestetického kanálu zahrnujeme pocity tíže, tepla a chladu, rovnováhy a

všechny hmatové pocity. Stejně tak pocity přicházející zevnitř těla (různé bolesti, husí kůže, příjemná závrať, již pociťujeme na kolotoči) a pocity, které provázejí naše pohyby - když běžíme, odbočujeme, když jsme se „zasekli“ nebo „odpoutali“. Pro nás bude účelné pod hlavičku kinestetického kanálu začlenit i všechny chuťové a čichové vjemy. Odteď budeme tedy mluvit o třech kanálech: zrakovém, sluchovém a kinestetickém.“ (Kupka 2006: kapitola 4)

Jak může vypadat aplikace těchto poznatků do problematiky partnerských vztahů: Kupka uvádí příklad, kdy partneři preferují odlišné smyslové kanály a jak může pouhý formální nesoulad vést k nedorozumění:

V předcházejících pasážích jsme nastínili bankovní teorii partnerských vztahů. Ten si můžeme znázornit jako bankovní konto, na kterém je několik účtů s měnícími se kurzy: fyzické, emocionální, sociální a praktické. Zmínili jsme také předpoklad, že celkové hodnocení krizí oběma partnery je určujícím parametrem pro trvání vztahu. Předpokládáme také, že pro hodnocení krize není důležitý výsledek, ale proces, který se v naprosté většině případů odehrává během rozhovoru. Předpokládáme, že řešení krizových situací a reakce na stresory se odehrávají především v konverzaci. Výsledek (tedy vložení kladného nebo záporného vkladu na konto) se pak odvíjí od charakteru konverzace.

Podobně jako je při výkonu spravedlnosti, jak zjistil Tyler, důležitější férovost procedury (tedy samotného procesu) než samotný výsledek, i při řešení určité krize je důležitější, jak oba dva partneři vnímají nejenom řešení, ale hlavně konverzaci, při kterém k němu dospěli. Kupka uvádí tyto příklady:

„Děti, partneři, přátelé, ti všichni čas od času přinášejí problémy. Jak na ně zareagovat? Dříve než zareagujeme, je užitečné si ujasnit jednu věc. Jde o náš problém, nebo toho druhého.“

Když nastala situace „já mám problém“, je dobré partnerovi říct:

- a) co konkrétně se děje

- b) jaké problémy mi to způsobuje
- c) požádat ho o změnu v chování, o pomoc

Například: „Promiň, když máš televizi v obývací místnosti puštěnou tak nahlas, nemůžu se soustředit na dopsání té zprávy, mohl bys ji, prosím tě, ztišit?“
Anebo: „Když mě před jinými lidmi lituješ, že jsem přišel o práci, je mi to nepříjemné. Pokud mi chceš skutečně pomoci, projev mi svou podporu v soukromí.“ (Kupka 2006: kapitola 16)

Výše uvedené příklady představují empatické žádosti o změnu chování. V naprosté většině případů ale lidé na podobné situace reagují tak, jak to znají z domova (tedy opakují scénáře a konverzační hry svých rodičů). V prvním případě by mohla věta mít podobu generalizující výčitky: „Kolikrát jsem ti říkal, abys neměla puštěnou televizi nahlas, když pracuji!“ nebo ostentativního chování (dávání najevo, jak mi puštěná televize vadí). V obou případech může být výsledek pozitivní (tedy vypnutí televize), ale v druhém partnerovi vyvolá negativní emoci (např. křivdu nebo hněv). Protože předpokládáme, že v blízkém soužití osob dochází k přenosu pocitů (empatie), i druhý partner má z konverzace nepříjemný pocit a případně i výčitky svědomí, že se k druhému choval nepříjemným způsobem. Tento negativní pocit obou partnerů, byť se může týkat velmi banální události, ale znamená odčerpání peněz z emocionálního konta vztahu. Tyto negativní emoce u obou partnerů pak dále ovlivňují jejich psychické naladění a další konverzaci v budoucnu. V Collinsově pojetí tyto špatně vyřešené krize odčerpávají emocionální energii a dále pak ovlivňují kulturní kapitál.

Kupka dále popisuje, jak může špatně dopadnout i dobře míněná snaha. „Když má problém partner, jednoduše ho vyslechněme a snažme se pochopit, o co mu jde. Hodnocení, kritizování, vyjadřování vlastního názoru, to všechno partnera znechucuje. Má pocit, že nesledujeme jeho, ale prosazujeme své návrhy. Pravidlo „jen vyslechnout“ se zdá být

jednoduché. Často však proti němu hřešíme a nabízíme řešení dříve, než nás o něj druhý poprosí.

Například: „Mrzí mě, že náš Péťa dostal zase trojku z češtiny,“ stěžuje si manželka. „Chceš, abych si s ním promluvil? Vysvětlím mu, jak je důležité, aby za půl roku udělal přijímačky,“ odpovídá muž. Manželka pokračuje podrážděným tónem: „Nech mě, prosím tě, domluvit! Ničemu nerozumíš. V poslední době se s Péťou hodně učíme a on se zlepšil. Ta nezasloužená trojka mu může srazit sebedůvěru.“ (Kupka 2006: kapitola 16)

Kde vznikají tyto konverzační taktiky? Předpokládáme, že se oba partneři do značné míry řídí scénáři, které přijali za své v průběhu dětství. Tento scénář bývá většinou opakování scénáře rodičů, případně jeho odmítnutím a přijetím antiscenáře. Totéž platí i o používané prostředky, tedy konverzační strategie a taktiky. Konverzace jsou ale do značné míry ovlivněny svou formou, kterou jim přidělují lidé podle svých preferovaných smyslových kanálů.

„Lidé se v tomto případě dělí do určitých skupin: Někteří potřebují projevy náklonnosti především *vidět*. Potěší je malý dárek nebo pěkné místo: restaurace, místečko v přírodě, kam je vezmete. Jiní potřebují důkaz lásky *slyšet*. A jiní zase *cítit*. Potřebují pohládit, pofoukat, nosit na rukách. Představme si dvojici, ve které každý z partnerů dává přednost jinému smyslovému kanálu při dokazování lásky. Výsledek se dá očekávat. Dojde ke sporům, které mohou vypadat zhruba takto:

„Jak dlouho si mi neřekl, že mě máš rád!“

„Ale jen se podívej, jaký dům jsem pro tebe postavil. Denně ti posílám kytici růží. Obdarovávám tě šperky. A ty říkáš, že tě nemám rád!“

„Šperky mě nepodplatíš. Kdysi dávno jsi mi říkal drahá, miláčku, teď mi říkáš jen „stará“. Jak dlouho jsem neslyšela ve tvém hlase něhu!“

Muž vejde do obývacího pokoje. Demonstrativně rozdupá zlatý přívěšek, který přinesl jako překvapení.

„Tak teda poslouchej: Mám tě rád!“ zařve. Otočí se zády a třískne za sebou dveřmi.“ (Kupka 2006: kapitola 16)

Konverzace se tedy zdá jako jeden z klíčových faktorů, které se podílejí na vztahu a jeho případném rozpadu. Neurolingvistické programování, společně s analýzou konverzace Randalla Collinse a etnometodologií, nabízí aparát, kterým lze konverzace zkoumat. Při zkoumání konverzace se můžeme zaměřit jednak na obsah, ale i na formu. Je velmi pravděpodobné, že obě tyto složky jsou pro vyhodnocení stejně důležité. Potvrzení této domněnky a vytvoření aparátu pro studium konverzace z pohledu investiční teorie lásky přesahuje rámec této práce.

Perspektivy investiční teorie lásky (Závěrem)

Láska byla předmětem zkoumání sociálních věd už od starověku a zabývá se jí několik vědních disciplín, biologií počínaje a sociologií konče. Přestože je empirického i teoretického materiálu týkajícího se lásky velké množství, samotný tento fenomén zůstává na periferii zájmu sociologie.

My jsme v rámci teorie směny a s využitím transakční analýzy Erica Berneho, typologie Lasswellové a Lobsenze a modelu řešení rodinné krize ABC-X Pattersona a McCubinna formulovali investiční teorii lásky. Každému milostnému vztahu je možné (na základě studia scénářového vybavení a typů lásky) přiřadit určitý počáteční vklad. V průběhu vztahu je tento vklad dále rozšiřován nebo naopak zmenšován o žetony, které jsou výsledkem konverzace při řešení určité krize nebo stresové situace. Kladná částka se připíše na účet tehdy, když mají oba partneři z konverzace dobrý pocit, v opačném případě se z počátečního vkladu určitá částka odčerpá. V momentě, kdy je konto na nule či má záporný zůstatek, pravděpodobně dochází k rozpadu vztahu. Různé úrovně směny, na kterých dochází k pohybu na účtu, mohou být: sexuální/fyzická (týkající se sexuální a erotické stránky vztahu), emocionální (city a emocionální zázemí), sociální (příbuzní, děti, širší rodina, přátelé) a praktická (strukturování času, zacházení s majetkem apod.). Předpokládáme, že většina zisků či ztrát se děje v průběhu konverzace při řešení krizových situací, a to s ohledem na její výsledek, i formu. Konverzaci, která je pro naši analýzu klíčová, můžeme studovat z pohledu obsahu a formy. Nástroj k tomu může poskytnout neurologvistické programování.

Námi formulovanou investiční teorii lásky bychom mohli dále rozpracovat, zejména pak specifikovat různé typy scénářů, kompatibility typů lásky (tedy kvantifikace počátečního vkladu) a analyzovat různé typy konverzací podle jejich obsahu a formy (a tedy stanovení kladného či záporného vkladu na účet). Z pohledu prvotního vkladu bychom mohli

studovat rodinné prostředí, přenos scénářů z původní rodiny a jejich vzájemnou kompatibilitu. Důležitým faktorem by byl i vliv vrstevníků a médií, která předkládají ideál romantické lásky jako jediného možného začátku manželství a partnerského vztahu obecně. Scénáře bychom mohli rozdělit z hlediska trvání vztahu na dlouhodobé a krátkodobé, na pozitivní a negativní (tedy scénáře vítězů či poražených).

Nabízí se například rozdělit konverzace podle typu úrovně, ke které se vztahuje, podle důležitosti, kterou jí partneři přiřkládají. Dále pak studovat vliv minulých konverzací, případné opakované konverzace a smyčky. S využitím statistiky a hloubkových rozhovorů by bylo možno stanovit, do jaké míry je naše teorie správná, případně pro jaký typ vztahů platí.

English résumé

The investment theory of love considers love (or intimacy relationship in general) as being a social exchange phenomenon. The theory uses several already verified theories (ABX-C theory of family adaptation to crisis, scenarios in Berne's approach and love types defined by Lasswell and Lobsenz).

The initial investment depends on level of matching of scenarios and love types. Additional deposits or withdrawals are factors of conversations dealing with crisis or stresses. If the process of reaching an agreement is considered to be positive (by both partners) the investment grows. If the process is negatively perceived, the total sum diminishes. This process happens on several levels: biological (sexual satisfaction), emotional (including sense of fulfillment), social (family, children...) and practical. The conversations could be analysed by neurolinguistical programming methods.

Použitá a citovaná literatura:

- BAUMAN, Zigmund 2000: *Globalizace*. Praha: Mladá fronta.
- BECKER, Gary S., LANDES, Elisabeth M., MICHAEL, Robert T. 1976: *Economics of Marital Instability*, Working Paper No. 153. Center for Economic Analysis of Human Behavior and Social Institutions: National Bureau of Economic Research, Inc.
- BERNE, Eric 1997: *Co řeknete až pozdravíte*. Transakční analýza životních scénářů. Praha: NLN.
- Britské listy 2001: *Je manželství v západních společnostech na ústupu, anebo si to jen vymýšlejí vědci?*,
<http://www.blisty.cz/files/isarc/0104/20010403d.html>.
- COLLINS, Randall 2004: *Interaction Ritual Chains*, Princeton: Princeton University Press.
- BAEHR, Peter 1999: *The Sociology of Philosophies*. CJS ONLINE
- DE ROUGEMONT, Denis 1983: *Love in the Western World*. Princeton: Princeton University Press
- FIALOVÁ, Ludmila, HAMPLOVÁ, Dana, KUČERA, Milan, VYMĚTALOVÁ, Simona 2000: *Představy mladých lidí o manželství a rodičovství*. Praha: SLON.
- FOUCAULT Michel 1999: *Dějiny sexuality I: Vůle k vědění*. Praha: Herrmann & synové.
- FRIEDMAN, David D 1990: *Price Theory: An Intermediate Text*. South-Western Publishing Co.
- FROMM, Erich 2006: *Umění milovat*. Praha: Český klub.
- GIDDENS, Anthony 1998.: *Důsledky modernity*. Praha: SLON.
- GOFFMAN, Erving 1967: *Interaction Ritual, Essays on Face-to-Face Behavior*. New York City: Anchor Books.
- GRAFF, E. J. 2004: *What is Marriage for? The Strange Social History of our most Intimate Institution*. Boston: Beacon Press.
- HARRIS, Thomas A. 1997: *Já jsem OK, ty jsi OK. Transakční analýza, která mění vědomí a chování lidí, kteří nikdy nepoznali pocit, že jsou OK*. Praha: Pragma.
- HEITLINGEROVÁ, Alena, TRNKOVÁ, Zuzana 1998: *Životy mladých*

- pražských žen*. Praha: Sociologické nakladatelství.
- Velký sociologický slovník* 1996. Praha: Karolinum.
- JOHNSON, Robert A. 2003: *Věčný příběh romantické lásky, Psychologie romantické lásky a její role v rozvoji člověka*. Praha: Portál.
- KELLER, Jan 1992: *Úvod do sociologie*. Praha: Sociologické nakladatelství.
- KUPKA, Ivan 2006: *Krok za krokem k sebedůvěře*. Praha: Grada (ještě nevydáno).
- LASSWELL, Marcia, LOBSENZ, Norman M. 1981: *Styles of Loving. Why You Love the Way You Do*. New York: Ballantine Books.
- LOVASOVÁ, Lenka 2005: *Láska a partnerství*. Praha: Sdružení linka bezpečí a Vzdělávací institut ochrany dětí.
- LUHMANN, Niklas 2002: *Láska jako vášeň. Paradigm lost*. Praha: Prostor 2002.
- MCDONALD, Lynn: *Hill's Theory of Family Stress and Buffer Factors: Build the Protective Factor of Social Relationship and Positive Perception with Multi-family Groups*.
- [http://cecp.air.org/vc/presentations/2selective/3lmcdon/HILL'S_FAMILY STRESS THEORY AND FAST.htm](http://cecp.air.org/vc/presentations/2selective/3lmcdon/HILL'S_FAMILY_STRESS_THEORY_AND_FAST.htm)
- MOŽNÝ, Ivo 1999: *Sociologie rodiny*. Praha: Sociologické nakladatelství.
- NAKONEČNÝ, Milan 1995: *Lexikon psychologie*. Praha: Vodnář.
- NAZARE-AGA, Isabelle 2003: *Láska a manipulace*. Praha: Portál.
- PLZÁK, Miroslav 2003: *Taktika a strategie v lásce*. Praha: Motto.
- RENZETTI, Claire M. 2005: *Ženy, muži a společnost*. Praha: Nakladatelství Karolinum.
- SHAMAI, Michal, LEV, Rachel 1999: *Marital quality among couples living under the threat of forced relocation: The case of families in the Golan Heights in Journal of Marital and Family Therapy*.
- STÁRKA, L.: *Hormonální odezva partnerské lásky*, www.gyne.cz
- ŠUBRT, Jiří 2001: *Postavy a problémy soudobé teoretické sociologie*. Praha, ISV nakladatelství 2001
- TEN HAVE, Paul: *Methodological Issues in Conversation Analysis*, University of Amsterdam.